خاوەنی ئیمتیاز: دەزگای ئایدیا
لێپرسراوی دەزگا: ئەنوەر حسێن

سەرپەرشتیارانی پرۆژەی چاپکردنی کتێب

د. لوقمان رەئوف
ئەرسەلان حەسەن
باوان عومەر
بابان ئەنوەر

پەیوەندی ڕوسیاو ئەمەریکا لە جیهانی دوای جەنگی سارد

عەباس کاردان

وەرگێڕانی
ئەرسەلان حەسەن

2017

خاوەن ئیمتیاز: دەزگای ئایدیا
لێپرسراوی دەزگا: ئەنوەر حسێن

لە بڵاوکراوەکانی دەزگای ئایدیا
زنجیرە (175)

ناوی کتێب: پەیوەندی ڕوسیاو ئەمەریکا لە جیهانی دوای جەنگی سارد
بابەت: سیاسی
نوسینی: عەباس کاردان
وەرگێڕانی : ئەرسەلان حەسەن
بەرگ: ئومێد محەمەد
دیزاینی ناوەوە: جەلیل حسێن
هەڵەچن: نیاز کەمال- کەیوان عومەر- زراین ڕەحیم
تیراژ: 500 دانە
ساڵی چاپ: 2017
چاپ: چاپخانەی حەمدی
نرخ: 2000 دینار
لەبڵاوکراوەکانی: دەزگای ئایدیا بۆ فکر و لێکۆڵینەوە

www.ideafoundation.co
ideafoun@gmail.com
www.facebook.com/dezgai.idea
07701955a044 - 0533220180
سلێمانی - گردی سەرچنار- نزیک کۆمەڵگەی بەهاران

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان
ژمارەی سپاردن (1246)ی ساڵی2017ی پێدراوە

پەیوەندی ڕوسیاو ئەمەریکا
لە جیهانی دوای جەنگی سارد

عەباس کاردان

وەرگێڕانی
ئەرسەلان حەسەن

2017

پێڕستی ناوەڕۆك

پێش وتار...7
پێشەکی...10
ڕەگەزناسی پەیوەندی دوولایەنە..12
أ. دەیەی 1990؛ لاوازی ڕوسیا، بانتری ئەمەریکا.......................................15
ب. دوای 11ی سێپتەمبەر؛ هاوکاری و کێشە...17
أ. بابەتە بنچینەییەکان:
1. بابەتی سەربازی – ستراتیجی...22
2. تیرۆریزم...26
3. بڵاوبوونەوەی ناتۆ...29
4. دیموکراسی و مافەکانی مرۆڤ...32
5. بازرگانی و ئابوری جیهانی...35
- پەیوەندییە ئابورییەکان 35
- ڕێکخراوی بازرگانی جیهانی...38
- وزە...40
ب. ناوچەکان و وڵاتان:
1. ئاسیای ناوەندو قەفقاز...45
2. ئەوروپا...49
3. ناوچەی ئاسیاو ئۆقیانوس...52
4. ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست...54
5. ئێران...58
6. کۆریای باکور...61
ئەنجامگیری...64
پەیوەندی ڕوسیاو خۆرئاوا لە 2020...69

پێش وتار

به كۆتاییهاتنی جەنگی سارد، هەردوو وڵاتی ڕوسیاو ئەمەریكا پەیوەندی تازەیان دەستپێكردەوە، كە هەرچەندە بەردەوام نەبوو، بەڵام هەردوو وڵات هەوڵیاندا بەر بە درووستبوونی گرژی و ئاڵۆزییەكان بگرن. هاوكات، ئەمەریكا هەوڵیدا بۆشایی جیۆپۆلەتیكی بەهۆی رووخانی یەكێتی سۆڤیێت پڕبكاتەوەو بە ئاقاری ئامانج و بەرژەوەندییە نیشتمانیەكانی، خۆی لە ڕێگەی جیاجیاوە یارمەتی ركابەری پێشووی بدات تا بارودۆخی ئەو وڵاتە لە كۆنترۆڵ دەرنەچێت، چونكە ڕوسیا دەستەویەخەی كێشەو گرفت ببوو، كە لە گۆڕەپانی ئابوری، سەربازی و سیاسیدا، ئەو وڵاتەی تووشی زیان و زەرەر كردووەو دوور نەبوو زۆر بابەتییش لە ئاستی جیهانیدا دروستبكات. لە ساڵی 2001 بە روودانی پەلاماری تیرۆریستی یازدەی سێپتەمبەر بۆ سەر ئەمەریكا، ئەو رەوتە چووە دۆخێكی تازەوەو دوای ئەوە هەرچەندە سەرەتا هاوكاری فراوانمان لە نێوان هەردوو وڵاتدا بینی، بەڵام بەهۆی بەهێزبوونی ڕوسیاوە، ناكۆكی و كێشەشی لەگەڵدا بوو.

هەرچۆنێك بێت، بە تێپەڕینی 17 ساڵ بەسەر كۆتاییهاتنی جەنگی سارد، بارودۆخ و هەلومەرجەكان زۆر گۆڕاوەو ڕوسیا وڵاتی دەیەی 1990 یان تەنانەت ئایاری 2000 (هەڵبژاردنی فلادیمێر پۆتین وەك سەرۆك كۆماری ڕوسیا) نابێت. لەم ساڵانەی دوایی و بە تایبەتی لە قۆناغی دووەمی سەرۆك كۆماریی فلادیمێر پۆتینیش، كۆمەڵگەی ڕوسیاو سیاسەتی دەرەوەی ئەو وڵاتە گۆڕانی بەسەردا هاتووە، كە بە تەنیشت دەرفەتەكانەوە، بابەت و كێشەی

بۆ وڵاتە یەکگرتووەکان خولقاندووە. لە ئێستادا، بەرنامەی سیاسەتی دەرەوەی هەردوو وڵات، زۆر لێکجیاواز دەبێت، بەجۆرێك کە واشنتۆن، گیرۆدەی عێراق، ئیسلام، تیرۆریزم و بڵاوبوونەوەی چەکی کۆمەڵکووژییە، بەڵام ڕوسیا زیاتر سەرنجی لەسەر ناوچەی دەورووپشتی خۆی بووەو بە تەنیشتییەوە خوازیاری ڕۆڵگێڕانە وەك کارئەکتەرێکی بە دەسەڵات جیهانیی. هاوکات، پێدەچێت لەلایەك وڵاتە یەکگرتووەکان بە سەرنجدان بە ستراکتۆری سەربازی نێودەوڵەتی هەوڵ بۆ باڵادەستی و سەرووتری خۆی سەبارەت بە ڕوسیا دەدات، لە لایەکەی دیکەوە ڕوسیا وەك وڵاتێکی گەورە، کە ئیدی بە سندوقی نێودەوڵەتی پارەو قەرزی دامەزراوەکانی دیکەی دارایی ژێردەسەڵاتی ولاتە یەکگرتووەکان وابەستە نییەو بەدوای زیاتر دەستگەیشتن بە سەرمایەی دارایی جیهانی و سەرمایەگوزاری ڕاستەوخۆی دامەزراوەکانی بان نەتەوەیی دەبێت، هەوڵدەدات وەك دەسەڵاتێکی سەربەخۆ خۆی بناسێنێت. بەم ڕوونکردنەوەیە، ئەو توێژینەوەیە بەدوای نیشاندانی بۆچوونی هەردوو وڵاتی ڕوسیاو وڵاتە یەکگرتووەکان، لە بەرژەوەندی فراوان و بەرامبەری خۆیان لە گۆڕەپانی نێودەوڵەتی، ئاستی بەشدارییان و داهاتوی گریمانەیی پەیوەندییان لەساڵەکانی داهاتوو بووەو هیواداره بتوانێت بە شرۆڤەکردنی ئەو بابەتە لە چوارچێوەی هەرچەند بە کورتی، بەڵام تاڕادەیەك هەمەگیر، زانیاری درووست لە پەیوەندییەکانی هەردوو وڵات بخاتە ڕوو.

عەباس کاردان

بەڕێوەبەری ڕاپۆرتە شرۆڤەییەکان

پێشەکی

یەکێتی جەماوەری سۆڤێت (پێشوو)و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، کە نزیکەی نیو سەدە بەپێی سروشت و ستراکتچەری دووجەمسەریی دەسەڵات لە رۆژگاری جەنگی سارد، رکابەرێتی ئایدۆلۆژیایان کردبوو، دوای پاشەکشەی یەکێتی کۆمۆنیستی، قۆناغێکی نوێیان لە پەیوەندییەکان دەستپێکرد. لە هەلومەرجێکدا ئەو پەیوەندییانە دەستی پێکرد، کە لەلایەك وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا وەك تاکە زلهێزی جیهانی و لەلاکەی دیکەوە فیدراسیۆنی ڕوسیا وەك گەورەترین میراتگری یەکێتی کۆمۆنیستی، کە روبەڕوی هەڵوەشانەوەی دەسەڵاتی سیاسی- ئابوری و کێشەی جیاجیای کۆمەڵایەتی و ناسنامەیی ببۆوە، سەنگەرییان لەیەکتر گرت.

کۆتاییهاتنی جەنگی سارد، کە بۆ واشنتۆن لەجیاتی سەرکەوتن بەسەر دوژمنی ئایدۆلۆژیاو جیۆپۆلەتیکی خۆی ئەژمار دەکرا، بووە هۆی ئەوەی کە ئەو وڵاتە ستراتیژییەتی خۆی لەسەر بنەمای بەرگرتن لە هاتنەئارای رکابەری بەدەسەڵات لە ئاستی ناوچەیی و نێودەوڵەتی بوەستێنێتەوە، چونکە لە ڕوانگەی واشنتۆنەوە هەرچەند ڕەفتاری هەژمونەکانی ناوچەیی سەربەخۆتر بێت، بە هەمان رادە بۆ بەرژەوەندییەکانی وڵاتە یەکگرتووەکان ترسناکتر دەبێت. لەو رووەوە لە کاتی یارمەتیدانی ڕوسیا، بە دوای کۆنترۆڵکردنیشیەوە بوو. سیاسەتی سەرەوە، هۆکاری دەرکەوتنی کێشەو بەرەی جیاجیای

نێوان ڕوسیاو ئەمەریکا بووە. بۆچی کە مۆسکۆ لەسەر دیاریکردنی ناوچەی دەسەڵات لەگەڵ واشنتۆن ناتەبایە و خـوازیـاری هاتنەئاراو سەقامگیری هەژمونی لە ناوچەی دەورووبەری خۆیەتی، بەجۆرێك کە دەکرێت کێشەو بەرەی سەرەوە بە ڕوونی لە دژایەتی ڕوسیا بە پەلوپۆهاویشتنی ناتۆ بۆ ڕۆژهـەڵات، گەشەی توانای ئابوری و سیاسی ئەمەریکا لە ناوچەی قەفقاز و ئاسیای ناوەندی و دەسەڵاتی خـۆرئـاوا، بە تایبەت بەسەر سەرچاوەی وزەی وڵاتانی ئەو ناوچەیە لابردنی ڕوسیا لە ڕەوتی گواستنەوەی وزە لەو ناوچەیە بۆ دنیای دەرەوە ببینرێت. لەو روانگەیەوە ئامادەیی وڵاتە یەکگرتووەکان لە ئەوروپای خۆرهەڵات، ئاسیای ناوەندو قەفقازیش بە جۆرێك هەڕەشە بۆ سەر روسەکان ئەژمار دەکرێت.

لەسەر ئەو بنچینەیە ئەگەرچی لەماوەی ساڵەکانی رابـــردو، کێشە جیاجیاکانی ئـابـوری بـووە هۆی فۆڕمگرتنی جۆرێك سیاسەتی محافزکارانە لەلایەن کرملین و ئاستەنگی سەرەکی لوتکەگرتنی هەستی دژە ئەمەریکی لە ڕوسیا بوو، بەڵام هیچ کاتێك ڕوسیا نەچووە ریزی پارێزەرانی ئەمەریکا و سیاسەتەکانی. لەڕاستیدا، سەرەڕای وابەستەیی ئابوری ڕوسیا لە 1990 بە یارمەتییەکانی وڵاتە یەکگرتووەکان و تێکڕای وڵاتانی خۆرئاوا و دامەزراوە داراییەکان و پارەی نێودەوڵەتی وەك سندوقی نێودەوڵەتی دراو و بانکی جیهانی، هیچکات ئەو وڵاتە بەتەواوەتی بە هەماهەنگی لەگەڵ سیاسەت و هەنگاوەکانی وڵاتە یەکگرتووەکان رانەگەیشت و تەنانەت لە بواری جیاجیا بۆ ئەو وڵاتە کێشەو بەرەی هێناوەتە ئاراوە.

ڕەگەزناسی پەیوەندییە دوولایەنەییەکان

پێویستە لە لێکۆڵینەوە لە پەیوەندییەکانی ڕوسیا و وڵاتە یەکگرتووەکان، لەبەرچاومان بێت کە پەیوەندییەکانییان ئیدی لە پێگەی ناوەندی لە سیستمی نێودەوڵەتی (یان تەنانەت بۆ هەریەك لەو وڵاتانە) بەهرەمەند نییەو سیستمی نێودەوڵەتی بەپێی مامەڵەیان پێناسە ناکرێت، توانای واشنتۆن بۆ کاریگەر بوون بەسەر سیاسەتی دەرەوەی وڵاتە یەکگرتووەکان زۆر سنوردار کراوەو پەیوەندی ڕوسیاو وڵاتە یەکگرتووەکان بە سەرنجدان بە ڕۆڵی جیاوازییان لە گۆڕەپانی جیهانی و پێداویستییەکانی ئێستاو داهاتوویان، لەبنچینەدا نابەرامبەر دەبێت. لەو پەیوەندییەدا دەکرێت ئامانجە تێکڕاییەکانی سیاسەتی ڕوسیا و وڵاتە یەکگرتووەکان، بەمشێوەیەی خوارەوە ئەژمار بکەیت:

ڕوسیا

- سیستم و یەکانگیری جیهانی: بینین وەك دەسەڵاتێکی گەورە، دەستەبەرکردنی پێگەی باڵا لەناو وڵاتانی گەورەی پیشەسازی، کاریگەربوون بەسەر پرۆسەکانی بڕیاردانی جیهانی و ناوچەیی و دەستگەیشتن بە لایەنی زۆری یەکانگیری بەپێی هەلومەرجەکانی شایانی قبووڵکردن لە دامەزراوە فرەلایەنەکانی نێودەوڵەتیە.

- ئاسایشی جیهانی، ناوچەیی و وڵات: پاراستنی یەکپارچەیی زەوی و باڵادەستی ڕوسیا، لەناوبردنی گروپە تیرۆریستی و جودابیخوازەکان، بڵاوبوونەوەی ئاشتی و

سەقامگیری لە سنورەکان، بەرگرتن لە کۆچی نایاسایی و هاوکاری بۆ بەرگرتن لە بڵاوبوونەوەی چەکی کۆمەڵکووژ.

- گەشە و پەرەپێدانی ئابوری: هاتنەئارای ناوەندێکی لەبار لە ڕووی بڵاوبوونەوەی گەشەی ئابوری و پەرەپێدان لە ناوخۆ، چوونەپاڵ رێکخراوی بازرگانی جیهانی، بەرەوپێشبردنی بەرژەوەندی بازرگانی و ئابوری لە بازاڕەکانی دەرەوە، راکێشانی سەرمایەگوزاری دەرەکی، هاتنە ئارای هەلومەرجی بەسود بۆ دەرهێنان و هەناردەی سەرچاوەکانی وزە، بەهێزکردنی یەکانگیری لەناو وڵاتانی ئەندامی بەرژەوەندی هاوبەش و فرەجۆری بەخشین بە ئابوری.

وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا

- ئاسایشی نێودەوڵەتی: لەناوبردنی گرووپی تیرۆریستی، بەرگرتن لە بڵاوبوونەوەی چەکی کۆمەڵکووژ، بەرگرتن لە سەرهەڵدانی هەرجۆرە رکابەرێك لە گۆڕەپانی سەربازی و ئاسایشیی.

- گەشەی ئابوری جیهانی و ئابوری وڵاتە یەکگرتووەکان: بەهێزبوونی دۆلار، پاراستنی خستنە ڕووی بەردەوامی نەوت و گاز بە نرخی لۆژیکی و جێگیر، بەهێزبوونی دەستکەوتەکانی وڵاتە یەکگرتووەکان لە گۆڕەپانی تەکنەلۆژیادا لە ڕووی گەشەکردنی ئابوری و زیادبوونی توانای سەربازی.

- سیستم و یەکانگیری جیهانی: بەهێزبوون و بڵاوبوونەوەی بەهاکان، دامەزراوە دیموکراتییەکان، بازاڕی ئازاد و ئۆرگانیزەکردنی دامەزراوە نێودەوڵەتی و ناوچەییەکان.

دەکرێت لەو پەیوەندییەدا، ناوچەی ئاسایش و وزە گرنگترین گۆڕەپانی هاوکاری و مامەڵەی هەردوو وڵات لە ئێستاو لە داهاتوودا بە شایانی پێشبینیکردن بزانین، ئێستاش سەرەکیترین خاڵەکانی کۆڕی سیاسەتی دەرەوە و ئاسایشی وڵاتە یەکگرتووەکان و ڕوسیا، ناوچەکانی ئەوروپا، رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئاسیای ناوەندی و قەفقاز دەبێت. ئەگەرچی رەنگە وڵاتە یەکگرتووەکان و ڕوسیا لە ڕوانگەی رکابەری لەو ناوچانە بەهرەمەند بن، بەڵام هەردوو وڵات خاوەن بەرژەوەندی فراوان و هاوبەشن، لە هێنانەئارای سەقامگیری و گەشەپێدانیان. لەو ڕوانگەیەوە، دەکرێت پەیوەندییەکانی ڕوسیاو ئەمەریکا لەماوەی ئەم ساڵانەی دوایی، بۆ دوو قۆناغ دابەش بکەین: قۆناغی یەکەم، پاشەکشەی یەکێتی جەماوەری سۆڤێت سەرەتاو تا 11ی سێپتەمبەری 2001 بەردەوام دەبێت. قۆناغی دووەم لەگەڵ پەلامارە تیرۆریستییەکان بۆ سەر تاوەرە جمکەکانی بازرگانی جیهانی سەرەتاو تا ئێستا بەردەوام بووە.

أ. دەیەی 1990، لاوازی ڕوسیاو بانتری ئەمەریکا

لەم قۆناغەدا، بە لەناوچوونی ڕکابەری ئایدۆلۆژیایی نێوان هەردوو وڵات، سیاسەتەکانی ئەمەریکاش تووشی ئاڵۆزی ستراتیژی بوو؛ بەڵام وڵاتە یەکگرتووەکان بە سەرنجدان بە ستراکتچەری تاکجەمسەری نوێ، هەوڵی نمایشکردنی زاڵبوونی خۆی سەبارەت بە ڕوسیا هەبوو. ئەگەرچی دوای ڕووخانی یەکێتی سۆڤێت، وڵاتە یەکگرتووەکان وەك تاکە زلهێزی جیهان، هەوڵیدەدا ناوچەی دەسەڵاتی خۆی لە هەموو ناوچەکانی جیهان فراوان بکات، لەگەڵ ئەوەشدا، لە سیاسەتەکانی خۆی سەبارەت بە ڕوسیا جۆرێك میانڕەویشی نیشاندەدا. ئەو کارە کە سەرچاوەی لە مەترسییە گریمانەییەکانی گرتنەدەستی دەسەڵاتی جارێکی دیکەی ناسیۆنالیزمی فراوانخوازی ڕوسیاو کۆمۆنیستەکانی پاشماوەی سەردەمی یەکێتی جەماوەری سۆڤێت بوو، دوای خستنە ڕووی سیستمی نوێی جیهانی لەلایەن بوشی باوك، فۆڕمی گرت. لە ڕاستیدا لەسەر ئەو بنەمایە بـوو، کە ڕوسیا لە سەردەمی حکومەتی کلینتۆن ناونیشانی (هاوبەشی ستراتیژیکی) وەرگرت و کۆشکی سپی هەوڵیدەدا هەستیاری سەبارەت بە ڕوسیا کەم بکاتەوە.

لەو قۆناغەدا، سەرەڕای ئەوەی ڕوسیا نەیاری خۆی بە پەلوپۆهاویشتنی ناتۆ بەرەو ڕۆژهەڵات، گەشەی توانای ئابوری و سیاسی ئەمەریکا لە ناوچەی قەفقاز، ئاسیای

ناوەندی و دەسەڵاتی خۆرئاوا - بە تایبەت بەسەر سەرچاوەکانی وزەی وڵاتانی ئەو ناوچەیەو لابردنی ڕوسیا لە ڕەوتی گواستنەوەی وزە لە ناوچەکە بۆ دنیای دەرەوە دەردەبـڕی، بەڵام بە سەرنجدان بە پابەندی ناوچەیی و جیهانی، ملی بۆ هەندێك لەو بابەتانە دا.
لە درێـژەی ئەو وەرچەرخانە، ڕوسیا بووە ئەندامی بەرنامەی (بەشداری بۆ ئاشتی) ناتۆ، واتا ڕێکخراوێك کە ماهییەت و بوونی لە دژایەتی سۆڤێت سەرچاوەی دەگرت.
بەرنامەی (کەمکردنەوەی هەڕەشەی هاوبەش (PFP)، پێشتریش کە لە سەرەتای 1990 دەستیپێکرد، نموونەی زەقی هاوکاریەکانی ئەمەریکاو ڕوسیا بوو لە بواری ئاسایش، کە دەیتوانی لەو بوارانەی هەریەك لە هەردوو وڵات تیایاندا زاڵترن، بەردەوام بێت.
سەرەڕای ئەو ڕەوتە، لاوازی ئابوری ڕوسیا وایکرد ئەو وڵاتە بۆ بەردەوامیدان بە ژیانی ئابوری، وابەستە بێت بە کۆمەکەکانی وڵاتە یەکگرتووەکان، تێکڕای وڵاتانی خۆرئاوا، دامەزراوەکانی دارایی و دراوی نێودەوڵەتی وەك سندوقی نێودەوڵەتی دراو و بانکی جیهانی، کە کۆنترۆڵییان بەدەست ئەمەریکایە. ئەگەرچی ئەو وابەستەییە هیچکاتێك کرملینی لە ریزی پارێزەرانی ئەمەریکاو سیاسەتەکانی دانەنا، بەڵام بووە هۆی فۆڕمگرتنی جۆرێك سیاسەتی موحافیزکارانە لەلایەن دەسەڵاتدارانی ڕوسیاوە.

ب. دوای 11ی سێپتەمبەر؛ هاوکاری و کێشە

لە سەرەتای سەدەی بیست و یەکدا، سەرهەڵدانی دوو رووداوی کەشوهەوای گەورەی پەیوەندییەکانی ڕوسیا و خۆرئاوای (بە شێوەیەکی گشتی) و پەیوەندییەکانی ڕوسیاو ئەمەریکا (بە شێوەیەکی تایبەتی) گۆڕی. رووداوی یەکەم، چوونەناوەی فلادیمێر پۆتین بوو لە ساڵی 2000 بۆ گۆڕەپانی سیاسەتی ڕوسیا ، کە بە روانینی جیاواز بۆ ڕوسیاو تواناکانی ئەو وڵاتە، وەك سەرۆك کۆمار پێی نایە کۆشکی کرملینەوە، رووداوی دووەم، کارەساتی یازدەی سێپتەمبەر بەتاڵ لە هەموو ئاکامەکانی دیکە، هەم بۆ ئەمەریکاو هەم بۆ ڕوسیا، هۆکار و بیانوی قەناعەتپێکەری بۆ دەستپێکی قۆناغێکی نوێ لە پەیوەندییەکانی هەردوو وڵات بوو، لە ئەنجامدا ئەو کارەساتە، ڕوسیا بەبێ هەستکردن بە نیگەرانی لە ئامادەیی سەربازی ئەمەریکا لە ناوچەکە، وڵاتانی ئاسیای ناوەندی لە پێدانی بنکەی سەربازی بە هێزەکانی ئەمەریکا ئازاد کرد. ئەو کاتە، زۆربەی شرۆڤەکاران ئەو هەنگاوەی ڕوسیایان، بەمامەڵەیەك بۆ یەکلاکردنەوەی قەیرانی چیچان راڤە دەکرد. لەمەودوا، بەگژداچوونەوەی تیرۆریزم وەرزێکی هاوبەش بوو، کە هەردوو وڵاتی ئەمەریکاو ڕوسیای لە جاران زیاتر پابەند بە هاوکاری یەکتری کرد.

پاشان، هاوکاری کاریگەرو ئەرێنی پۆتین لە رەوتی پەلاماردانی ئەفغانستان لەلایەن ئەمەریکاو بەگژداچوونەوەی تیرۆریزم و باشبوونی بارودۆخی

ئابوری ئەو وڵاتە وایکرد کە لە کۆبوونەوەی گروپی حەوت وڵاتی پیشەسازی لە کەنەدا لە ژویەنی 2002، ڕوسیا ببێتە ئەندامی هەمیشەیی ئەو گرووپە.
لە ڕاستیدا کارەساتی 11ی سێپتەمبەر، کە بە بوونە پێشینەی بابەتەکانی وەك تیرۆریزمی نێودەوڵەتی لای وڵاتە یەکگرتووەکان، سەریکێشایە هاوپەیمانییەك بە ناوی (دژە تیرۆریزم)، هۆکارێکی سودبەخش بوو بۆ ڕوسیا لە بەرەوپێشبردنی سیاسەتەکانی کرملین. بەگژداچوونەوەی تیرۆریزم کە لەسەر بنەمای شەڕی پێشگرانە لەلایەن جۆرج بوش ڕاگەیەنرابوو، لەلایەك کرملین بۆ (بەگژداچوونەوەی دوژمنانی شارستانییەت) گۆڕا تا بەو شێوەیە ڕوسیاش بچێتە پاڵ ریزی بەگژداچوونەوانی تیرۆریزمی نێودەوڵەتی. لە 24ی سێپتەمبەریش پۆتین بەرنامەیەکی بۆ پاڵپشتی جەنگی ئەمەریکا لە دژی تیرۆریزم ڕاگەیاند. بەپێی ئەو گەڵاڵەیە ئەو رایگەیاندبوو کە:
1. بە زانیاری هاوکاری ئەمەریکا دەکات.
2. کەشی ئاسمانی ڕوسیا بە ڕووی فڕینی فڕۆکەکانی هەڵگری کۆمەکی مرۆڤ دۆستانەدا دەکاتەوە.
3. لەگەڵ هاوپەیمانەکانی لە ئاسیای ناوەندی لە کردنەوەی کەشی ئاسمانی بۆ فڕینی فڕۆکەکانی ئەمەریکا هاوکاری دەکات.
4. لە کردەوەی نێودەوڵەتی گەڕان و رزگارکردن بەشداری دەکات.
5. کۆمەکی مرۆڤدۆستانە و سەربازی ڕاستەوخۆ بۆ

هێزەکانی هاوپەیمانی باکوری ئەفغانستان زیاد دەکات.
لەگەڵ ئەوەشدا کە ئەمەریکا مژولی بیرۆکەی هێرشی بۆ سەر عێراق لەسەر بنەمای بەگژداچوونەوەی تیرۆریزم و هێنانە ئارای جیهانێکی داماڵراو لە چەکی کۆمەڵکوژ بوو، ڕوسیاش لەگەڵ ژمارەیەك وڵاتی ئەوروپی (ئەڵمانیا و فەرەنسا)، پێشوازییەکی ئەوتۆ لەو گەڵاڵەیە نەکراو ئەو پەیامەیدا بە ئەمەریکا کە گەورەترین دەسەڵاتی سەربازی نائەندامی ناتۆش، دژی شەڕە لەگەڵ عێراق.

++++

بە پێچەوانەی بابەتی تیرۆریزم، مەسەلەی ئەمەریکا بۆ پەیوەندییەکانی ئەمەریکا - ڕوسیا بەگەڕانەوەیەك دادەنرێت، بەجۆرێك کە لە کاتی پەلامارەکانی ئەمەریکا بۆسەر عێراق، پەیوەندییەکانی ڕوسیاو ئەمەریکا بە نزمترین قۆناغی خۆی لەماوەی (10) ساڵی رابردوو گەیشت. ئەو قۆناغە ماوە کورتە، لە کاتی دژایەتیکردنی ڕوسیا (لەگەڵ ئەڵمانیا و فەرەنسا)، بە بڕیارنامەی پێشنیازی ئەمەریکاو بەریتانیا بۆ دەرکردنی مۆڵەتی هێرشکردنەسەر عێراق لەلایەن ئەنجومەنی ئاسایشی رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان، سەرەتاو بە پشتگیری و پەسەندکردنی بڕیارنامەی ئەنجومەنی ئاسایش لە بارەی هەڵوەشانەوەی گەمارۆکانی عێراق (بڕیارنامەی 1483)، کۆتاییهات.
سەرئەنجام دوای پەلاماری ئەمەریکا بۆ سەر عێراق و رووخانی رژێمی سەدام حسێن، راوێژی ڕوسیا سەبارەت بە ئەمەریکا گۆڕاو ئەو وڵاتە لە ئاوەدانکردنەوەی

عێراق بەشداری کرد، چونکە ڕوسیا بارودۆخی عێراقی بە دۆخێکی تایبەتی دەزانــی کە نەیدەتوانی بە هۆیەوە، پەیوەندییە ستراتیژییەکانی خۆی لەگەڵ وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا تێکبدات و لە بەرامبەر ئەو وڵاتە بوەستێتەوە. کەوایە دەکرێت وای بۆ بچین، کە هاوڕایی ڕوسیا لەگەڵ سیاسەتەکانی شەڕانگێزانەی واشنتۆن لە بارەی تیرۆریزمی نێودەوڵەتی تا ئەو جێگەیە بەردەوام بوو، کە بەرژەوەندی نیشتمانی ڕوسیا بهێنێتە دی. چونکە ڕوسیا دەرفەتی جیهانی بەگژداچوونەوەی تیرۆریزمی بۆ سەرکوتکردنی جودابیخوازەکانی ناوخۆی قۆستەوەو پاشان لە قۆناغە گرنگەکان بە کردەوە لە هاوکاری ئەو کارە، خۆی بەدوور گرت. دوای باشبوونی ڕێژەیی هەلومەرجەکانی ئابوری و سیاسی لە ناوخۆدا. پۆتین لە خولی دووەمی سەرۆك کۆماری خۆیدا ئەو دەرفەتەی قۆستەوە کە نۆژەنکردنەوەی دەسەڵاتی ڕوسیا لە دەرەوەی وڵات و لە گۆڕەپانی ناوچەیی و نێودەوڵەتی بخاتە کارنامەی خۆیەوە. بەم ئاقارەدا، زیادبوونی جیهانیی بەهای وزە لەلایەك و گەشەی توانای هەناردەی ڕوسیا لەلایەکەی دیکەوە، هەڕەمی نوێی خستبووە بەردەست پۆتین تا لە کاتی پێویست، فشار بەسەر هەندێك لە وڵاتانی بەکارهێنەری وزەدا بسەپێنێت. بەشی هەناردەی گازی ڕوسیا بۆ ئۆکرانیاو لە ڕاستیدا ئەوروپا لە سەرەتای ساڵی 2006، یەکەم نمایشی دەسەڵاتی ڕوسیا لەو گۆڕەپانەدا بەنوێ ئەژمار دەکرێت.

هەروەها زیادبوونی بەهای جیهانی وزە ئەو توانایەی بە ڕوسیا بەخشی، کە دوای ساڵانێك ستراکتچەری سەربازی خـۆی نـۆژەن بکاتەوەو جارێکی دیکە پیشەسازی سەربازی لێکۆڵینەوەکانی خۆی بۆ بەرهەمهێنانی چەکی پێشکەوتوو نوێتر دەستپێبکاتەوە. ئەگەرچی کۆی ئەو هەنگاوانە لەپێوانە بە توانای بەزەبری ڕوسیا، وەرچەرخانی چۆنایەتی لە دەسەڵاتی ئەو وڵاتەی نەدەهێنایە ئاراوە، بەڵام لە خۆرئاواو بە تایبەت وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، نیگەرانییەکانی سەبارەت بە مەترسی گەڕانەوەی ڕوسیا بێنێتە ئاراوە.

ستراتیژییەکان و سیاسەتەکان
ئەلف. بابەتە بنچینەییەکان

1. بابەتەکانی سەربازی - ستراتیژی

ڕێبازەکانی سەربازی ڕوسیا سەرەڕای ڕابـردووی نزیك بە دوو دەیە لە جەنگی سارد، هەروەك تایبەتمەندی کاردانەوەیی هەیە و ئەگەرچی لەماوەی ساڵەکانی رابردو ڕێبازە سەربازییەکەی لە ساڵی 1997 روانگەی ئەوروئاسیای وەرگرت و لە ساڵی 2000 وەك هەڕەشەیەك لە ناتۆی روانی و ساڵی 2003 مافی بەرگری بەرگرانەی بۆ ڕوسیای هێنایە ئاراوە، بەڵام هێشتا بە بڕێکی زۆر بەتاڵە لە نوێکاری و زیاتر کاردانەوەییە.

لە بەرامبەردا، پێشنیازەکان و ئەو سیاسەتانەی ئەمەریکا لە جیهان شوێنییان دەکەوێت، نیشانیدەدات کە ئەو

وڵاتـە بە پشتبەستن بە بانتری بێ بەدیلی ئابوری و سەربازییەکەی، هـەروەك بە شێوەیەکی یەکلایەنە هەژموونی خۆی بەسەر جیهانەوە زیاد دەکـات. دوا هەنگاوی ئەمەریکا لەو بوارەدا، پێشنیازی هێنانەئارای سیستمی بەرگری مووشەکی لە کۆمارەکانی چیك و پۆڵەندایە، کە نارەزایەتی رێژەیی ئەوروپای خۆرئاواو کـاردانـەوەی توندی رووسیای لێکەوتەوە. لە راستیدا رەخنەی تووندو بێ پێشینەی پۆتین لە چل و سێیەمینی کۆنفرانسی ئاسایشی مونیخ لە رەفتارەکانی ئەمەریکا، تا ئاستێکی زۆر سەرچاوەی لە زۆر نیگەرانی رووسیا بوو سەبارەت بەو گۆرانکارییانە، کە جێگیرکردنی ئەو سیستمانە دەیتوانی ستراتیژی نێوان هـەردوو وڵات هاوسەنگ بکات.

رووداوی رۆژی 22ی ژانویەی ساڵی 2007، کاتێك دەستی پێکرد کە کۆشکی سپی رایگەیاند نیازیوایە بە جێگیرکردنی سیستمی رێگری موشەك لە پۆڵەندا و دامەزراندنی رادارێك لە کۆماری چیك، رووبەرووی هەرەشەی مووشەکی وڵاتانی وەك ئێران و کۆریای باکور ببێتەوە. پێشنیازی ئێستای ئەمەریکا کۆمەڵەیەکی بریتی لە دە رێگر لە پۆڵەنداو سیستمێکی راداری لە چیکەو سیستمێك تەواو بکات کە لە ئێستادا لە وڵاتە یەکگرتووەکان، گرینلاند و بەریتانیا جێگیرە. دەسەڵاتدارانی کرملین هەر لە سەرەتاوە بە توندی دژی جێگیرکردنی ئەو دامەزراوەیە بوون لە دراوسێی رووسیاو بە هەرەشەیەکیان بۆسەر ئاسایشی وڵاتەکەیان ئەژمار کرد. ڤلادیمێر پۆتین، سەرۆك کۆمارو سێرگینی لاڤرۆڤ، وەزیری کاروباری دەرەوەی رووسیاش سەبارەت بە گریمانەی دەستپێکردنەوەی

جەنگی ساردو کێبڕکێی چەکی نوێ قسەیان کرد، بەڵام ڕوسەکان بە قسە دڵییان ئاوی نەخواردەوەو پۆتین لە وتـاری ساڵانەی خۆی هەڵپەساردنی جێبەجێکردنی پەیمانی گرنگی کەمکردنەوەی هێزە باوەکانی (CFE) لە ئەوروپا ڕاگەیاند و پەرلەمانی ئەو وڵاتەش پەسندییان کرد.

سـەرەڕای ئـەوە لە ڕۆژەکـانـی لوتکەگرتنی گـرژی و ئاڵۆزییەکان، ڕوسیا سەرەڕای هەڕەشەی بە ئامانجکردنی دووبـارەی مووشەکەکانی بەرەو ئەوروپا، موشەکێکی بالیستیکی نوێی چەند کڵاوەشی بە سەرکەوتوویی تاقیکردەوە، کە بە گوتەی سێرگینی ئیڤانۆڤ، یاریدەدەری یەکەمی سەرۆك وەزیرانی ڕوسیا، دەتوانێت بەسەر هەر جـۆرە سیستمێکی بەرگری موشەکیدا زاڵبێت. بە ئاستێك دەمەقاڵێ توند بوو کە کۆندۆلیزا رایس و رۆبێرت گەیتس وەزیرانی دەرەوەو بەرگری پێشووتری ئەمەریکا ناچاربوون بە بڵاوکردنەوەی وتارێکی هاوبەش لە رۆژنامەی دەیلی تەلگراف، 26ی ئۆروێل رابگەیەنن، کە (سیستمی لەو چەشنە سنوردار بۆ ڕوبەڕوبوونەوە بە دوژمنی خاوەن جبەخانەی گچکەی رەنگڕێژکراو کە نیازی وایە باج لە خەڵکی ئێمە وەربگرێت و پەلبکێشێتە بگرەو بـەردەوە.) رایس پێشتریش ترسی ڕوسیای لەو سیستمە بە پێکەنیناوی لەقەڵەم دابوو.

لە شوباتی ساڵی 2007، سەرۆکی ڕوسیا کە لە کۆبوونەوەی جیهانی ئاسایش لە میونیخی ئەڵمانیا بەشداری کردبوو، لە وتارەکەیدا بۆ پەلاماری دەمەقاڵەیی دژی وڵاتە یەکگرتووەکان سودی وەرگرت و حکومەتی واشنتۆنی تۆمەتبار کرد، کە بە شێوەیەکی رادەبەدەر پەنا دەباتە

بەر هێزو هەڵوەدای زاڵبوونە بەسەر تێکڕای جیهاندا. لە لایەکەی دیکەوە، ئەزموونی ڕوسیا لە چوونە ناوەوەی شەڕی ئەستێرەکان و شکانی لەو کێبڕکێیە وایکرد کە لە هەر جۆرە چوونە ناوەوەی رکابەریی چەکی نوێ خۆی بەدوور بگرێت و رەنگە پێشنیازی جیاوازو دووبارەی ڕوسیا بۆ ئەمەریکا، بۆ بەشداری لە نەخشەی سوپەری مووشەکیش بەم ئاقارەدا شایانی شرۆڤە بێت.

هەڵپەساردنی بوونە ئەندامی ڕوسیا لە پەیمانی کەمکردنەوەی هێزە باوەکانی ئەوروپا کە لە ساڵی 1999 لە نێوان وڵاتانی ئەوروپی واژۆ کرابوو، لەوانەیە گرنگترین هەنگاوێك بوو کە روسەکان دەیانتوانی لە چوارچێوەی ستراتیژی بەرگری نابەرامبەری خۆیان لە بەرامبەر خۆرئاوا ئەنجامی بدەن. شایانی گوتنە ئەو پەیمانە لە زۆربەی بوارەکان، لەوانە رادەی هێزەکان و قـەوارەو جـۆری چەکەکانی ئەو وڵاتـە لە ناوچەی خۆرئاوا، ڕوسیای بەرپرسیار دەکرد تا بچێتە ژێر بار. پەیماننامەی کەمکردنەوەی هێزە باوەکان لە ئەوروپا لە ساڵی 1990 لە پاریس، گەیشتۆتە واژۆی دەسەڵاتدارانی 22 وڵاتی ئەوروپی و لە ساڵی 1999 لە ئەستەنبوڵ هەموارو نوێکرابۆوە. سەرۆك کۆماری ڕوسیا هۆکاری هەڵپەساردنی جێبەجێکردنی (پەیمانی هێزە باوەکان لە ئەوروپا) لەلایەن وڵاتەکەی بە نەگونجانی لەگەڵ واقیعیەتی جیهانی هاوچەرخ خستە بەرچاو.

پەرلەمانی ڕوسیا هەمانکات، ئەو پەیماننامەیەی پەسند کردو بڕیار بوو هەرکام لە وڵاتانی ئەوروپی و ئەمەریکی لە پەرلەمانەکانی خۆیان بیخەنە دەنگدانەوەو دوای

پەسندکردن بەشێوەی پەیماننامەیەکی پابەندکار، نەك تەنیا بە کەمکردنەوەی چەك کۆتایی بێت، بەڵکو وردە وردە چوارچێوەی کارکردنی فراوان بکرێت و سوپای هەردوولا لە ئاستی شایانی قبووڵی بەرگری و سنوردار بکات، بەڵام دەوڵەتانی ئەوروپی بەهۆی تایبەتی کە زیاتر لە پەیوەند بە سەرهەڵدانی لاوازی لە ڕوسیا بوو، ئارەزوویان لە خستنەدەنگەوەی پەیماننامەکە لە ئەنجومەنەکانی خۆیان نەبوون و هیوادار بوون روسە چاو لەدەستەکان، دەستکەوتی یەکلایەنەی زیاتر بدەن. کەمبوونەوەی گریمانەی دەستەبەرکردنی کەرەستە یان تەکنەلۆژیای ناوکی لەلایەن کاراکتەرانی حکومەت یان غەیرە حکومیش هـەروەك یەکێك لە گرنگترین ئامانجەکانی کورت و درێژ ماوەی ڕوسیاو وڵاتە یەکگرتووەکان لە بواری هاوکارییە ستراتیژییەکان دەبێت.

هەروەها، سەرەڕای جیاوازی روانگەکانی سەبارەت بە بە چۆنییەتی بەرکەوتە بە بڵاوبوونەوەی چەکی کۆمەڵکوژ و رادەو تووندی بۆچوونی هەڕەشە، هیچکامییان خوازیاری بڵاوبوونەوەی ئەوجۆرە چەکە نین لە جیهاندا. هەر لەو بوارەدایە کە هەڵوێستگیری روسەکان لە بەرامبەر بەرنامەی ناوکی کۆریای باکور و ئێران مانا دەدۆزێتەوە، بە شێوەیەك کە بۆ رەواندنەوەی نیگەرانییەکانی ئاسایشی وڵاتە یەکگرتووەکان و وڵاتەکەی، چەندینجار تەواوکردنی وێستگەی ناوکی بوشەهری هەڵپەساردووەو لە ناردنی سوتەمەنی بۆ ئێران سەرەڕای رێککەوتنی گەڕاندنەوەی پاشماوەکانی سوتەمەنی ناوکی خۆی دەدزێتەوە.

2. تیرۆریزم

ساڵی رابردوو، وڵاته یەکگرتووەکان و ڕوسیا پەلاماری تیرۆریستی ترسناك و گەورەیان لە وڵاتی خۆیان ئەزموون کردووەو گروپە تیرۆریستییەکان درێژە بە پەلامارەکانیان دەدەن بۆ سەر ئەو دوو وڵاتە. سەرەڕای جیاوازی تێڕوانینی کرملین و واشنتۆن سەبارەت بەو بابەتە، هەردوو وڵات لەبەرگرتن لە ڕوودانی ئەو پەلامارانەو کۆنترۆڵی تیرۆریستان بەسەر ناوچە گرنگەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئاسیای ناوەندی و قەفقاز، بە تایبەت لە پەراوێزی باشوری ڕوسیا، بەرژەوەندی هاوبەشییان هەیە. ئەو بەرژەوەندییە هاوبەشە زیاتر لە بەگژداچوونەوە و سەرکوتکردنی رژێمی تالیبان لە ئەفغانستانمان بینیووە. تێگەیشتنی ڕوسیا لە هەڕەشەی تیرۆریستی لەبەرامبەر ئاسایش و یەکپارچەیی خاکەکەی دوای ڕووداوی تیرۆریستی بێسلان (Beslan) لە 8ی سێپتەمبەری 2004، بە شێوەیەکی بەرچاو زیادیکرد.

ڕوودانی کارەساتێکی لەو جۆرە لەناو خاکی ڕوسیادا، نیگەرانی وڵاته یەکگرتووەکان و هاوپەیمانانی ئەورووپی لە دووبارەبوونەوەی وەها پەلامارێك لە خاکەکەیاندا بۆ چیچانی و قەفقازییەکانی باکور دەگەڕێتەوە. بەمەش لەڕوانگەی دەوڵەتمەردانی ئەمەریکاوە، گرنگترین کارێك کە ڕوسیا دەتوانێت بەئاقاری هاوکاریکردنی شەڕی وڵاته یەکگرتووەکان دژی تیرۆریزم ئەنجامی بدات، بریتییە لە زامنکردنی ئاسایشی زیاتر و باشتر بۆ خودی ڕوسیا دەبێت، چونکە ڕوسیایەکی لاواز بە ئاقاری بەرژەوەندی وڵاته یەکگرتووەکان نییە. لە لاکەی دیکەوە، لەوانەیە زیاتر لە هەر وڵاتێك، وڵاته یەکگرتووەکان و ڕوسیا لە بەرژەوەندی

تەواو هەماهەنگی بەرگرتن لە گەیشتنی تیرۆریستان بە چەکی کۆمەڵکووژی بەهرەمەند بن. هەر بەو بەڵگەیە ئەو بابەتە بۆتە مەسەلەیەکی بنچینەیی لە سیاسەتی ئاسایشی وڵاتە یەکگرتووەکان دوای یازدەی سێپتەمبەر.
بەم ئاقارەدا، ئەلقاعیدە و تۆڕێکی فراوان لە گروپەکانی وابەستە پێی، تەنیا تیرۆریستان نین کە پێگەخوازییەکی وەهایان هەیە. گوتەی چیچانییەکان و بەڵگەی بەدەستهاتوو لێیان نیشاندەری پەیوەندییانە بە تیرۆریزمی ناوهکی، لە ڕێگەی وێرانکاری دامەزراوەی ناوکیی بە سودوەرگرتن لە بۆمبی ناوکیی. ئەوان چەندینجار ئارەزووی خۆیان بە سودوەرگرتن لە چەکی تیشکی نیشانداوە (لەوانە دانانی چەکی تیشکی لە پارکی مۆسکۆ لە ساڵی 1995). هەروەها دەسەڵاتدارانی ڕوسیا ڕایانگەیاندووە کە تیرۆریستەکان، لەوانەیە چیچانییە توندڕەوەکان لە ساڵی 2001–2002، چوار جار دەستپێشخەرییان کردبوو بۆ ناساندنی شوێنی کڵاوە ئەتۆمییەکانی ڕوسیا، (دووجار لە سایتەکانی پاراستنی ئەو کڵاوانەو دووجار شەمەندەفەرەکانی هەڵگری کڵاوە ناوکییەکان). هاوکات، ڕاگەیەندراوە تیرۆریستە چیچانییەکان کە دەستییان بەسەر شانۆی مۆسکۆ لە 23ی ئۆکتۆبەری ساڵی 2002دا گرتبوو، پێشتر لە پەلامارێکدا بۆ دامەزراوە ناوکییەکانی مۆسکۆ، بۆ گەیشتن بوو بە ماددەی ناوکیی پێویست، بۆ درووستکردنی چەکی کۆمەڵکووژ.
لەو پەیوەندییەدا، دەسەڵاتدارانی وڵاتە یەکگرتووەکان باوەڕیانوایە، نەبوونی پارێزگاری پێویست لە مادەی ناوکی، تەنیا کێشەی ڕوسیا نییە، بەڵکو بە کێشەی

جیهانی ئەژمار دەکرێت. هەربەو بەڵگەیە، هەردوو وڵات هەوڵێکی زۆرییان لە ساڵانی رابردوو لەڕووی هاوکاری دژە تیرۆریستی (بە تایبەت ئەفغانستان) و ئاسایشی ناوکی (بە تایبەت هەوڵی هاوبەش لە ڕووی کەمکردنەوەی هەڕەشە) ئەنجامداوە. لەگەڵ ئەوەشدا، هێشتا هیچ جۆرە پەیوەندییەکی گونجاو بۆ ئاڵوگۆڕکردنی زانیاری سەبارەت بە چالاکییە دژە تیرۆریستییەکان و ئاسایشی ناوکیی نێوانیان نییە، بۆچی کە دەسەڵاتدارانی ڕوسیا لە گریمانەی سیخوڕیی پسپۆڕانی ئەمەریکی لە دامەزراوەی ناوکیی ئەو وڵاتەو دەسەڵاتدارانی ئەمەریکی لە کەڵکوەرگرتنی ڕوسیا لە یارمەتییەکانی ئەو وڵاتە نیگەرانن.

3. بڵاوبوونەوەی ناتۆ

دوای پاشەکشەی یەکێتی سۆڤێتی (پێشوو)، ورتە ورتی توانای زۆربەی کارەکتەرانی جیهانی و ناوچەیی و فۆڕمگرتنی هاوپەیمانی نوێ لەسەر بنەمای جیۆپۆلەتیکی نوێ دەستپێکرد. لەو ناوەدا پەیمانی ئەتڵانتیکی باکور (ناتۆ)، کە دوای هەڵوەشانەوەی یەکێتی کۆمۆنیستی و پەیمانی وارشۆ بەبێ رکابەر لە گۆڕەپانی مامەڵەی سەربازی و ئاسایشی جیهانیدا مابۆوە. نەك تەنیا بە پێچەوانەی زۆربەی پێشبینییەکان ماهیەتی بوونی خۆی لەدەست نەدا، بەڵکو هەوڵی فراوانکردنی چوارچێوەی تواناکانیشی دا. لەو بوارەدا، فدراسیۆنی ڕوسیا، پەلوپۆ هاویشتنی ناتۆ بۆ رۆژهەڵات بە هەڕەشەیەکی سەر ئاسایشی بە زەبرێك دادەنێت، کە مۆسکۆ ناتوانێت سەبارەت بەوە ساردوسڕ بێت، چونکە پەیوەندیکردنی کۆمارەکانی سۆڤێتی پێشوو

بە ناتۆ، هەژمونی کۆنی ڕوسیا لەو ناوچانە ڕووبەڕوی کێشە دەکاتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا، تا ئێستا نەك تەنیا گرژی و نیگەرانیەکانی ڕوسیا رەوتی پەلوپۆ هاویشتنی ناتۆی نەوەستاندووە، بەڵکو ڕوسیا بۆخۆشی ناچاربووە هاوکاری ناتۆ بکات، چونکە هەردووکییان بەرژەوەندی هاوبەشی زۆرییان بۆ هاوکاری لە مەسەلە ئاسایشییەکان لەوانە بەگژداچوونەوەی تیرۆریزم، بڵاوبوونەوەی چەکی کۆمەڵکووژ، دابینکردنی ئاسایشی وزە و یەکلاکردنەوەی مشتوومڕی ناوچەییان هەیە.

هەرچۆنێك بێت، نیگەرانی مۆسکۆ لە قۆناغەکانی بەرایی دوای پاشەکشەی سۆڤێت سەبارەت بە ناتۆ کەمتر بووەو بەهەمانشێوە کە گوتمان تەنانەت لە ستراکتۆرە نوێ و لاوەکییەکانی ناتۆ وەك (ئەنجومەنی هاوکاری ئەتڵانتیکی باکور) (1992) و بەرنامەی بەشداری بۆ ئاشتی ناتۆ (1994) دژایەتی جدی لەگەڵ هەنگاوەکانی رێکنەخست، بەڵام کۆمەڵێك لە بابەتەکان بووە هۆی نیگەرانی روسەکان و پەیوەندییەکانی ناتۆ - ڕوسیای بە رادەیەکی زۆر تووشی گرژی کرد.

لەو پەیوەندییەدا، پێویستە ساڵی 1999 بە لوتکەی رکابەرییەکانی ڕوسیا - ناتۆ بزانێت، چونکە بە بوون بە ئەندامی فەڕمی هەرسێ وڵاتی چیك، هەنگاریا و پۆڵەندا، داوای بوونە ئەندامی فەڕمی 9 وڵاتی دیکە لە چوارچێوەی (بڕیاری هەنگاو بۆ بوونە ئەندام)، چالاکی سەربازی ناتۆ لە یوگسلاڤیاو پەسەنکردنی بەڵگەی (رێبازی ستراتیژی نوێی ناتۆ) کە رێگە بە ناتۆ دەدات زیاتر لە یەکێتییەکی بەرگریکار لە قەڵەمڕەوی خۆی کاربکات، روسەکان بە توندی نیگەران بـوون و هەرجۆرە هیوایەك بە

قبووڵکردنی لە ناوەندەکانی خۆرئاوا بۆیان بە نائومێدی گۆڕا. ڕوسیا لەو ڕۆژگارەدا هۆشدارییەکانی خوارەوەی بۆ خۆرئاواو بە تایبەت وڵاتە یەکگرتووەکان لە پەیوەند بە پەلوپۆ هاویشتنی ناتۆو ئاکامە گریمانەییەکانی دا کە تاڕادەیەك هەموویان لایەنی کردەکییان بەخۆوە گرت:

1. بڕیارنامەی چەکوچۆڵ و هێزە چەکدارە باوەکان لە ئەوروپا مانای خۆی لەدەستدەدات و هەڵدەوەشێتەوە.

2. ڕوسیا هەوڵدەدات لە ڕێگەیەکی دیکەوە ناهاوسەنگی چەکوچۆڵی باو قەرەبوو بکاتەوە.

3. پەسەندو جێبەجێکردنی بڕیارنامەی ستارت- 2 دەچێتە ژێر پرسیارەوە. (ڕوسیا لە 14ی تەمووزی 2002 رایگەیاند ئیدی خۆی بە پابەندی بڕیارنامەی ستارت- 2 نازانێت).

4. فەرماندەی گشتی هێزە چەکدارەکانی ڕوسیا لە چوارچێوەی ئەرکی خۆیدا ناچاردەبێت لە پێشنیازی بەرنامەی پێداچوونەوەی گرووپ بەندی هێزەکان و درووستکردنی ژێرخان بۆ بارودۆخی نوێ بکۆڵێتەوە.

ئێستاش کە وڵاتانی رۆمانیا، لاتیڤیاو لیتوانیا لە ئەوروپای خۆرهەڵات پەیوەندییان کردووە بە ناتۆوە، نیگەرانی روسەکان لە پەلوپۆ هاویشتنی توانای ناتۆ لە ئاسیای ناوەندو قەفقاز لەسەر داوای سێ کۆماری قەفقازی باشور ئازەربایجان، ئەرمەنستان و گورجستان بۆ چوونە پاڵ ناتۆ دوو ئەوەندە بووە، بە شێوەیەك کە لەگەڵ بڕیاری دوا کۆبوونەوەی سەرۆکانی ناتۆ لە ئەستنەبوڵ لە بارەی چوونە دەرەوەی هێزەکانی ڕوسیا لە گورجستان و پەکخستنی هەندێك لە پێگەکانی ڕوسیا لەو کۆمارە

وەرگیرا، نوێنەری ڕوسیا کە وەك میوان لەو کۆبوونەیەدا ئامادەبوو، بە نیگەرانییەوە کۆبوونەوەکەی بەجێهێشت. سەرەڕای زیادبوونی هاوکارییە سەربازییەکانی ئەمەریکا بۆ هەندێك لە کۆمارەکانی ئاسیای ناوەندی و قەفقاز و سازدانی مانۆڕە سەربازییەکان لە دەریای خەزەرو دەریای رەش، لەگەڵ ئەو کۆمارانە نیگەرانییەکانی پیاوانی کرملینی قوڵتر کردۆتەوە. بە ئەندامبوونی ئۆکرانیاو گورجستان لە داهاتوودا لە پەیمانی ناتۆ، بۆ مۆسکۆ زۆر مایەی نیگەرانیە.

4. دیموکراسی و مافەکانی مرۆڤ

بە سەرنجدان لەو واقیعەی کە جووڵان بە ئاڕاستەی ئابوری بازاڕو سیستمی سەرمایەداری لەناو کۆمەڵگەی ڕوسیا کارێکی قبوڵکراوە، حکومەتی ڕوسیاش تا ئاستێك سیاسەتی هاوڕایی خۆرئاوای گرتۆتەبەرو هەوڵدەدات جۆرێك لە دیموکراسی، بەڵام لە جۆری دیموکراسی ڕێنماییکراو لە ڕوسیا بێنێتە ئاراوە. یەکێك لەو هۆکارانەی کە واقیعیەتی دیموکراسی ڕوسیا، وەك مەسەلەیەکی گرنگ لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمەریکا دەخاتەڕوو، ئەوەیە کە داهاتووی دیموکراسی لەو وڵاتە زۆر گرنگە و ئەگەر ڕوسیا لەهێنانەئارای رژێمێکی دیموکراتیدا سەرکەوتوو نەبێت، هەڵوێستگیری بەکردەوە لە سیاسەتی دەرەوەی ئەو وڵاتەش دەتوانێت بەدرێژایی کات بگۆڕێت، بۆیە ئەو ناپاکییە لە مەکۆی خۆرئاوا هەیە، کە ڕوسیا لە جووڵانی بە ئاڕاستەی حکومەتێکی رەهایە،

چونکە رژێمی ڕوسیا هەرگیز هەموو پرەنسیپەکانی لیبراڵ دیموکراسی ئەزموون نەکردووە.
فلادیمێر پۆتین دوای ئـەوەی کە لە بەهاری 2000 وەك سەرۆك کۆماری ڕوسیا هەڵبژێردرا، سیستمێکی سیاسی دامــەزراوەی دیموکراسی لاوزای بە میرات گرت، کە هاوسەنگی هێزەکانی ناوی، لەنێوان سەرۆك کۆمار و دەسەڵاتی یاسادانان لە قازانجی سەرۆك کۆمار گۆڕابوو، حکومەتی یاسا تازە لە سەرەتای ڕێگە بوو، سیستمی حزبی سیاسی و کۆمەڵگەی مەدەنیش گەشەیەکی ئەوتۆی نەکردبوو. لەگەڵ ئەوەشدا هەوڵیدا ریفۆرمی سیاسی لەڕووی بەهێزکردنی حکومەتی خۆی بەبێ پێشێلکردنی ڕێساکانی گەمەی دیموکراسی ڕێنماییکراوە) باسیدەکەن، بەڵام لە ڕوانگەی وڵاتە یەکگرتووەکان نیشانەکانی رەفتاری نادیموکراسی لە ڕوسیا زۆر لەوە زیاترە کە چاوەڕێ دەکرێت، بە جۆرێك کە لە ستراتیژیەتی ئاسایشی نیشتمانی ئەو وڵاتە لە ساڵی 2006 هاتووە: (بەداخەوە مەیلەکانی ئەو دواییە نیشانەی کەمبوونەوەی پابەندی ڕوسیا بە ئازادیی و دامەزراوە دیموکراسییەکانەوەیە. هەرچۆنێك بێت، ئێمە بۆ هاندانی حکومەتی ڕوسیا بۆ جووڵان بەرەوپێش نەك پاش، لە رەوتی ئازادی هەوڵدەدەین هەنگاو بۆ بەرگرتن لە گەشەی دیموکراسی لە ناوخۆو دەرەوەی ڕوسیا زیان بە گەشەی پەیوەندییەکانی ئەو وڵاتە لەگەڵ وڵاتە یەکگرتووەکان، ئەوروپاو دراوسێکانی دەگەیەنێت).

لەم بوارەدا حکومەتی وڵاتە یەکگرتووەکان، ئاماژە بەم بابەتانەی خوارەوە دەکات:

*چیچان: سەربازە چەکدارەکانی پۆتین، لە ئاستێکی فراواندا درێژە بە پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤی سڤیل دەدەن. لەوانەیە ڕوسیا مافی خۆی بێت بۆ پاراستنی سنورەکانی، سوود لە هێزەکانی وەربگرێت، بەڵام ناتوانرێت ئامڕازو میتۆدەکانی بەکارهێنراو لەو شەڕەدا بە ڕەوا بزانرێت.

*میدیاکان: لەو کاتەوەی پۆتین و حکومەتەکەی هاتوونەتە سەرکار، هەژموونییان بەسەر تۆڕەکانی تەلەفیزیۆنی نیشتمانیدا کردووە، کە لە رابردوو سەربەخۆ بوون و بێدەنگییان کردوون، یان دەستەی نوسەرانی چەندین رۆژنامە، یان هەفتەنامەی نیشتمانییان گۆڕیوە.

*ئەنجومەنی فیدراسیۆن و ناوچەکان: لە سیستمی نوێدا پۆتین، ئەنجومەنی فیدراسیۆنی ڕوسیای باڵاتر لە پەرلەمانی ڕوسیای لە کاری یاسادانان داناوە. لەسەر ئەو بنچینەیە، ئەندامانی ئەنجومەنی فدراسیۆن بە دانان بووەو ستراکتچەرێك پێکدەهێنن کە کەمتر ڕەوایەتی هەیەو بە دەسەڵاتی سەرۆك کۆماردا دەچێتەوە.

*ئابوری و کۆمەڵگەی مەدەنی: توانای حکومەت لە سەردەمی پۆتین لە کۆمەڵگەی ڕوسیا بە تەرزێکی زەق زیادیکردووە و رێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی پاڵپشتیکراوی حکومەت دروستبووە، کە ئەندامەکانی کارەکتەری سەربەخۆ نین، بەڵکو بە کارەکتەری ژێر دەسەڵاتی حکومەت ئەژمار دەکرێن.

*بەرگرتن لە مامەڵەکردن لەگەڵ خـۆرئـاوا: پۆتین هەوڵدەدات پەیوەندی خۆرئاواییەکان لەگەڵ کۆمەڵگەی ڕوسیا سنوردار بکات، حکومەتەکەی گروپەکانی پارێزەری ئاشتییان دەرکـردو نوسینگەی ڕێکخراوی ئاسایش و هاوکاری ئەوروپای لە چیچانیش پەکخست.

*هەڵبژاردنەکان: خراپترین بارودۆخی شیاو لە ڕوسیا، پەیوەندی بە هەڵبژاردنەوە هەیە. کرملین بە شێوەیەکی زەق دەست لە پرۆسەی هەڵبژاردنەکان وەردەدات. لابردنی کاندیدەکان بەبێ هیچ هۆیەك لە هەڵبژاردنە ناوخۆییەکان و سنوردارکردنی ڕەوتی زانیاری لە بارەی هەڵبژاردنەکانی پەرلەمان لەوانە هەنگاوی حکومەت بەو ئاقارەدا ببات. هەر لەو پەیوەندییەدا، ماڵی ئازادی کە بارەگای سەرەکی لە واشنتۆنە، بە بیانووی سیاسەتەکانی حکومەتی ڕوسیا لە لاوازکـردنـی حزبە نەیارەکان، سنوردارکردنی میدیاکان و لەمپەر دروستکردن بۆ ڕێکخراوە ناحکومییەکان، پێگەی ئەو وڵاتەی لە «تا ڕادەیەك ئازاد» بۆ «ئازاد نەبوو» هێناوەتە خوارەوە.

حکومەتی ئەمەریکا لە بواری مافەکانی مرۆڤیش فشاری خستۆتە سەر ڕوسیاو ڕەخنەی توندی لە حکومەتی ئەو وڵاتە گرتووە، بەشێوەیەك کە لە ڕاپۆرتی بارودۆخی مافەکانی مرۆڤی وەزارەتی دەرەوەی ئەمەریکا لە ساڵی 2007 هاتووە، کە ڕوسیا لە ساڵی 2006وە تا ئێستا ترسناکی بارودۆخی مافەکانی مرۆڤی بینیووە و زیادبوونی ژمارەی کوشتنی ڕاسپێردراو، دەستێوەردانی فراوانی ڕێکخراوە سەربازییەکان لە ژیانی کۆمەڵگەی مەدەنی، توندکردنی

کۆنترۆڵی سۆشیال میدیاکان، دنەدانی دووژمنکاری نێوان نەتەوەیی، بە تایبەت پەلاماری دژەگورجی، وەك ئاماژەی بەرجەستەی ئەو بارودۆخە باسیکراوە.
هەروەها بەردەوامی چڕبوونەوەی دەسەڵاتی یاسادانان، پەرلەمانی گوێڕایەڵ، فشاری سیاسی بەسەر دەسەڵاتی دادوەری، هەڵنەکردن لەگەڵ کەمینە نەتەوەییەکان، گەندەڵی دارایی، کاریگەری بژاردەیی یاساکان، بەردەوامی سنوردارکردنی ئازادی سۆشیال میدیاکان، سانسۆرکردنی نوسینی رۆژنامەنووسان و راوەدونانی هەندێك رێکخراوە ناحکومییەکان، وەك تایبەتمەندیەتی سیستمی سیاسی ڕوسیا لەساڵی 2006 راگەیەنراوە.

5. بازرگانی و ئابوری جیهانی

- پەیوەندییە ئابورییەکان:

لە سەردەمی شەڕی سارد، پەیوەندییە ئابورییەکانی وڵاتە یەکگرتووەکان و سۆڤێت بەهۆی بوونی کۆسپی ئاسایشی نیشتمانی و سیاسەتی دەرەوە، زۆر سنورداربوو. هاوکات بەرنامەدانانی ناوەندی، بەرگرتن لە وەبەرهێنانی دەرەکی و کۆنترۆڵی بازرگانی دەرەکی لەلایەن یەکێتی سۆڤێت وەك یەکێك لە کێشەکانی دیکە ئەژمار دەکرێت. لەگەڵ رووخانی یەکێتی سۆڤێت، سەرۆکانی ڕوسیا سیستمی بەرنامەدانانی ناوەندییان خستەلاوە و ئازادکردنی بازرگانی دەرەکی و وەبەرهێنانیان چاودێری کرد. لەو رووەوە پەیوەندییە ئابورییەکانی هەردوو وڵات

بازرگانی وڵاتە یەکگرتووەکان لەگەڵ ڕوسیا (ملیار دۆلار)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
هەنارده	3,2	3,6	2,1	2,1	2,7	2,4	2,4	3,0	3,9	4,7
هاورده	2,3	5,7	5,9	7,8	6,3	6,8	8,6	12,6	15,3	19,8
هاوسەنگی بازرگانی	-10	-2,3	-3,9	-5,6	-3,5	-4,4	-6,2	-8,9	-11,3	-15,1

خشتەی سەرەوە نیشانیدەدات، کە بازرگانی وڵاتە یەکگرتووەکان و ڕوسیا، لانیکەم هاوردەی وڵاتە یەکگرتووەکان، گەشەی جێگەی تێبینی هەبووە. هاوردەی ئەمەریکا لە 4.3 ملیار دۆلار لە ساڵی 1997 گەیشتووە بە 19.8 ملیار دۆلار لە ساڵی 2006. هەناردەی وڵاتە یەکگرتووەکانیش هەرچەندە تا ئاستێك زیادیکردووە، بەڵام ساڵی 1999 بەهۆی کەمبوونەوەی بەهای رۆبڵی روسی دوای قەیرانی دارایی ئەو وڵاتە، بەرەو پووکانەوە چوو. سەرەڕای زیادبوون لە ئاستی پەیوەندییە بازرگانییەکان، ڕوسیا تەنها 1.1%ی لە هاوردەو 0.4% لە هەناردەی وڵاتە یەکگرتووەکان و ئەمەریکاش 3.1% لە هەناردەو 4.4% لە هاوردەی ڕوسیا لە ساڵی 2006 ملیار دۆلاری تایبەت کردبوو بە خۆیان. هەروەها ویلایەتە یەکگرتووەکان لەگەڵ 4.6% ملیار دۆلار سەرمایەگوزاری دەرەکی راستەوخۆ، سێیەمین سەرچاوەی سەرمایەگوزاری دەرەکی راستەوخۆ دوای قوبرس و لۆکسەمبۆرگ (لەبەر بوونی سەرمایەی زیاتری هاوڵاتی روسی لەو دوو وڵاتەدا) لە ڕوسیا دەبێت.

ژێرخانەکانی دارایی و مووچەی لاوازی ڕوسیا بە تەنیشت مەودای جوگرافیی زۆری ئەو وڵاتە لەگەڵ وڵاتە یەکگرتووەکانیش لەوانە هۆکارەکانی گەشەی سنورداری

پەیوەندییە ئابورییەکانی نێوانیان بێت، بەجۆرێك کە وڵاتە یەکگرتووەکان وەك شەریکی بازرگانی ڕوسیا لە پێگەی حەوتەم و ڕوسیاش لە پێگەی سی و هەشتەم شەریکی بازرگانی وڵاتە یەکگرتووەکانە.

- رێکخراوی بازرگانی جیهانی:

حکومەتی ڕوسیا بە شێوەیەکی فەڕمی لە ساڵی 1993 داوای خۆی بۆ پەیوەندیکردن بە رێککەوتننامەی گشتی تاریفە و بازرگانی (گات)ی رادەستی ئەو رێکخراوە کرد و گفتوگۆ بۆ چوونەپاڵیشی هەر لەو ساڵەدا دەستیپێکرد. پاشان لە ساڵی 1995 رێکخراوی بازرگانی جیهانی (WTO) رێکخراوێك کە جێگەی گاتی گرتەوە)، داوای بوونە ئەندامی ڕوسیای بۆ لێکۆڵینەوە خستە کارنامەی خۆیەوە. لەگەڵ ئەوەشدا، گفتوگۆ بۆ پەیوەندیکردنی ڕوسیا بەو رێکخراوە هێشتا نەگەیشتۆتە دوائەنجام و دوایین گفتوگۆ لە مارسی 2006 ئەنجامدرا.

چوونە نـــاوەوەی رێکخراوی بازرگانی بۆ ڕوسیاو سەرۆکایەتیکردنی، گرنگی زۆری هەیە، بە جۆرێك کە فلادیمێر پۆتینی پابەند کرد بە پەیوەندیکردن بەو رێکخراوەی بە باڵاترین پێشینەی حکومەتی خۆی راگەیاندبوو. ئەو ئەو بابەتەی بە هەنگاوێکی گرنگ لە هەماهەنگی ئابوری وڵاتەکەی لەگەڵ جیهان و بەهێزکردنی گەشەو پەرەپێدانی ئابوریەکەی بە راکێشانی سەرمایەگوزاری دەرەکـی و کەمبوونەوەی ئاستەنگی بازرگانی دەزانێت. لە ڕوانگەی وڵاتە یەکگرتووەکانەوە،

یەکێتی ئەوروپاو شەریکە بازرگانییەکانی دیکەیان، پەیوەندی کردنی ڕوسیا بەو ڕێکخراوە، بە هۆکاری زیادبوونی سەقامگیری و پێشبینیکراو لە بازرگانی دەرەکی و سەرمایەگوزاری لەناویدا دەبێت. وڵاتە یەکگرتووەکان لە راگەیەنراوو گفتوگۆ رەسمییەکانی بەرچاو دەخرێت، کە هەر لەو سەرەتاوە پارێزەری پەیوەندیکردنی ڕوسیا بە رێکخراوی بازرگانی جیهانی بووە و راسپاردنی کردووە کە هاوکارییە پێویستەکان بۆ پەیوەندیکردنی ئەو وڵاتە خراوەتە بەردەست روسەکان. چونکە خاوەن گەورەترین ئابوری جیهانەو پەیوەندیکردنی ڕوسیا دەرفەتی زۆری بۆ دەڕەخسێنێت و پارێزگاری لە پەیوەندیکردنی ڕوسیا بە رێکخراوی بازرگانی جیهانی بەشێك لە سیاسەتی ئابوری و بازرگانی ئەو وڵاتە دوای جەنگی سارد دەبێت، کە هەوڵەکانی ڕوسیا بۆ هێنانە ئارای ئابورییەکی بازاڕی هاندەدات.

لەگەڵ ئەوەشدا، ئەمەریکا سوورە لەسەر ئەوەی کە پێویستە ڕوسیا تەواوی هەلومەرجەکان بۆ پەیوەندی کردن جێبەجێ بکات، چونکە خوازیاری ئەوە دەبێت کە لەڕێگەی میکانیزمەکانی ئەو رێکخراوە رەفتاری ڕوسیا و هەروەها مەسەلەکانی پەیوەست بە بازرگانی جیهانی لە کۆنترۆڵی خۆیدا دەبێت. هەر لەبەر ئەوەیە کە ئێستا حکومەتی وڵاتە یەکگرتووەکان، سەرەڕای گوتراوەکەی سەرەوە بۆ گرنگترین ئاستەنگی پەیوەندیکردنی ڕوسیا بە رێکخراوی جیهانی گـۆڕاوە. کلیلی گفتوگۆکانی ڕوسیا لەگەڵ ئەو وڵاتە لە بـارەی پەیوەندیکردن بە رێکخراوی بازرگانی جیهانی بریتییە لە بە تایبەتیکردنی

بەشی خزمەتگوزاری، بە تایبەت لە چوارچێوەی بانکی و بیمەو هەروەها یاساکانی ڕوسیا سەبارەت بە مافەکانی خاوەندارێتی مەعنەوی دەبێت. ناکۆکی لە بارەی هـاوردەی مریشك و بەروبوومی گۆشتی وڵاتە یەکگرتووەکانیش، کاتێکی زۆری لە گفتوگۆ بۆ خۆی تەرخانکردووە.

هـەروەهـا یەکێتی ئـەوروپـا و وڵاتـە یەکگرتووەکان تێڕوانینگەلییان لە بارەی سیاسەتەکانی نرخدانانی وزە لەلایەن ڕوسیا ڕاگەیاندبوو، چونکە ڕوسیا لە ناوخۆ گازی سروشتی، نەوت و کارەبا بە نرخێکی زۆر نزمتر لە نرخەکانی جیهانی دەخاتە ڕوو، کە دەرفەتی زۆر دەخاتە بەردەست بەرهەمهێنەرانی ناوخۆی ئەو وڵاتە. هەروەها نیگەرانیەکان سەبارەت بە پێگەی بازرگانی ڕوسیا لەبەشی خزمەتگوزاری و تاریفەکانی سەرەوە بۆ فرۆکەی مەدەنییش، خێرایی ئەو پرۆسەیەی کەمکردۆتەوە.

زۆربـە لەو بـاوەڕەدا بوون کە هەر دوو وڵات، وڵاتە یەکگرتووەکان و ڕوسیا لە گفتوگۆی کۆبوونەوەی سەرانی هەشت وڵاتی پیشەسازی لە 15 – 17ی تەمووزی ساڵی 2006 لە سانت پتروسبۆرگی ڕوسیا گەیشتنە ڕێککەوتن، بەڵام ئەو شتە نەهاتە دی. وەزیـری بازرگانی ڕوسیا لەو بارەیەوە ڕایگەیاندبوو کە مەسەلەکانی پەیوەست بە کشتوکاڵ، گرنگترین لەمپەر بۆ دەستەبەرکردنی ڕەزامەندی ئەمەریکا بوو لە ڕووی چوونە نـاوەوەی ڕوسیا بۆ ڕێکخراوی بازرگانی جیهانی. سەرەڕای ئەوەی لەو کۆبوونەوەیە سەرانی هەردوو وڵات لە بوارەکانی بانکداری و بیمەو جێبەجێکردنی بڕیارەکان سەبارەت بە کۆپی نایاسایی کۆمپیوتەری گەیشتنە چەند ڕێککەوتنێك.

- وزە

لە سەردەمی ئەمڕۆدا، ئامڕازێکی کاریگەر لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان، بابەتی وزەو بە تایبەت نەوت و گازو پێویستی ڕۆژانەیە لە کۆمەڵگەکان و وڵاتانی جیاجیا لە جیهان لەسەر ئەو سەرچاوانە، ژیاریی و گرنگ دەبێت. لە ڕاستیدا یەکێك لەو هۆکارانەی کە ڕوسیا لە داهاتوودا بۆ کارەکتەرێکی گرنگ دەگۆڕێت، سەرچاوە دەوڵەمەندەکانی نەوتی و گـازی ئەو وڵاتـە دەبێت کە گرنگی زۆری لە گەمە جیهانییەکاندا دەبێت. ئەو سەرچاوانە کە لەلایەك هۆکاری ڕزگارکردنی ئابوری کەسادی ڕوسیابوو، لە یەکەی دیکەوە بـووە هۆی زیادبوونی دەسەڵاتی کرملین لەئاستەکانی ناوچەیی و جیهانی ئەو وڵاتەی لە گروپی هەشت بە تەنیشت دەسەڵاتەکانی دیکەی باڵاتری ئابوری جیهان دانا. ڕوسیا بە هەبوونی 1/680 ترلیۆن مەتر سێجای پاشەکەوتی گاز، 26.7% لە تێکڕای پاشەکەوتی گازی جیهانی لەبەر دەستە و لەگەڵ بەرهەمهێنانی ساڵانەی 590 ملیار مەتر سێجای گازی سروشتی، نزیکەی 22%ی تێکڕای گازی بەرهەمهێنانی جیهان بۆخۆی تایبەت کردووە. لە بواری نەوتی خاویش، فدراسیۆنی ڕوسیا بە هەبوونی پاشەکەوتی وەکیەکی 60 ملیار بەرمیل، 6.1% لە تێکڕای سەرچاوەکانی نەوتی خاوی جیهانی لەبەردەستەو لەگەڵ بەرهەمهێنانی زیاتر لە 7 ملیۆن بەرمیل لە ڕۆژێکدا، لە پلەی دووەمی جیهاندایە.

لە بواری وزە، ڕاستە هەرچەندە وڵاتە یەکگرتووەکان گەورەترین بەکارهێنەری وزەیـە لە جیهان و ڕوسیا هیچکاتێك ڕاستەوخۆ نـەوت و گـازی بۆ ئەو وڵاتە

نەخستۆتەڕوو، بەڵام گرنگی وەك خستنەڕووی وزە بەشێوەیەکی زۆروزەوەند بەرەو زیادبوونە. چونکە وڵاتە یەکگرتووەکان زیاتر لە نیوەی وزەی خۆی لە ناوچەی نادڵنیای خۆرهەڵاتی ناوەڕاست هاوردە دەکات و کۆمپانیا نەوتییەکانی هەوڵدەدەن سەرچاوەی نوێ پەیدا بکەن. حکومەتی ئەمەریکاش لە بەرزی نرخی گازو نەوت زیانێکی زۆری بەردەکەوێت و ئەگەر بتوانێت لە گۆڕەپانی هاوکاری لەگەڵ ڕوسیا نرخەکان نزمتر بهێڵێتەوە، قازانج دەکات. لەلایەن ڕوسیاشەوە بۆ بازاڕەکانی فرۆش و بە تایبەت سەرمایەگوزاری لە پیشەسازی نەوتی خۆی پێویستە، کە کۆمپانیا ئەمەریکییەکان بە ڕوانگەیەکی باش بۆی ئەژمار دەکرێن.

هەر لەو پەیوەندییەدا سەرانی هەردوو وڵات لە دیدارێکدا لە برانسیلاڤا، پایتەختی سلۆڤاکیا لە فەوریەی ساڵی 2005 لە راگەیەنراوێکی هاوبەشدا لەسەر پێویستی هاوکاری لەگۆڕەپانی وزە جەختییان کردەوە. لەو دیدارەدا فلادیمێر پۆتین کورد واتەنی: وڵاتەکەی لەساڵی 2010 رادەیەکی زۆری گازی سروشتی، هەناردەی وڵاتە یەکگرتووەکان دەکات. هەر دوو وڵات لە بواری وزەی ناوکییش دەستییان بە هاوکارییەکان کردووە. لە مانگی دێسەمبەری 2006، وەزیرانی وزەی هەردوو وڵات بە شێوەیەکی هاوبەش بەرنامەیەکی کارییان بە ئامانجی بەهێزکردنی هاوکارییەکانی ناوکی بۆ سەرۆك کۆماری وڵاتەکەیان خستۆتە ڕوو، کە زیاتر لە گەشەی تەکنەلۆجیای وزەی ناوکی، بە چوارچێوەیەك بۆ هاوکاری دوو لایەنە ئەژمار دەکرێت.

گۆڕەپانە سەرەکییەکانی هاوکاری لەو بـوارەدا بریتی دەبێت لەم بابەتانەی خوارەوە:

1. گەشەو بڵاوکردنەوەی وێستگە ئەتۆمییە گەورە و بچوکوکان.

2. سودوەرگرتن و گەڵاڵەی وێستگە ئەتۆمییە خێراکان.

3. گەشەسەندنی سوتەمەنی ناوکیی نوێ بۆ وێستگە ئەتۆمییە خێراکان.

4. گـەشـەکـردنـی شـێـوەکـانـی پـێـشـکـەوتـوو بۆ بەدەستهێنانەوەی سوتەمەنی ناوکیی.

5. گەشەکردنی شێوەی نوێ بۆ خستنەڕووی خزمەتگوزاری خولاوەی سوتەمەنی ناوکیی.

6. هێنانە ئارای پێشکەوتن لە بواری بڵاونەبوونەوەی ناوکی.

لەگەڵ ئەوەشدا وڵاتە یەکگرتووەکان لە پەیوەندییە دوولایەنەکانی خۆی لەگەڵ ڕوسیا لە گۆڕەپانی وزەدا، نیگەرانییەکانی خوارەوەی خستۆتە ڕوو:

1. سودوەرگرتنی ڕوسیا لە وزە وەك هەرەمێکی سیاسی، بە تایبەت لە هەمبەر یەکێتی ئەوروپا.

2. پەڕینەوەی هێڵە بۆڕییە نوێکانی نەوت و گاز بەناو خاکی ڕوسیا.

3. گریمانەی دامەزراندنی ڕێکخراوی ناسراو بە ئۆپێکی گازیی بە ئامادەبوونی ڕوسیا.

کیشوەری ئەوروپا لەو ناوچانەی جیهان، وەك بازاڕی ساغکردنەوەی وزەی گرنگی وەك نەوت و گاز، جیاوازی گرنگی سەبارەت بە ناوچەکانی دیکە هەیە. لە روانگەی حکومەتی ئەمەریکاوە، وابەستەی زۆری وڵاتانی ئەوروپی بە وزە و ژێرخانەکانی سەربە ڕوسیا، ڕەوتێکی

نەرێنی دەبێت، چونکە زۆرجار کرملین نیشانیداوە کە ئامادەیی سود وەرگرتن لە وزە وەك ئامرازێکی سیاسی دەبێت کە هەر ئەو بابەتە هاوشێوەی سەردەمی جەنگی سارد لەلایەن ڕوسیاوە دەبێتە هۆی نیگەرانی ئەمەریکا. بەمەش لەقازانجی وڵاتە یەکگرتووەکانە تا لە وابەستەیی ئەوروپا بە وزەی ڕوسیا کەمبێتەوە. ئەو کارە بە نۆرەی خۆی کەشی مانۆڕی هاوپەیمانانی ئەوروپی ئەمەریکای سنوردار کردووە و ناچاریان دەکات بە هەڵبژاردنی نێوان خستنەڕووی وزەی جێگیر و هاوڕایی لەگەڵ وڵاتە یەکگرتووەکان سەبارەت بە هەندێك بابەتی کلیلی. هەر لەو ڕوانگەیەوە هەنگاوێکی وڵاتە یەکگرتووەکان ئەوەیە تا ڕێگەکانی گواستنەوەی نەوت و گاز بۆ ئەوروپا، لە وڵاتانی جیاجیا هەمەچەشن بکات.

ئێستاش دەریای خەزەر بۆ ناوەندی گەمەیەکی دەسەڵاتی نوێ گۆڕاوە، کە وڵاتە یەکگرتووەکان و ڕوسیا گیرۆدەنی. لەو پەیوەندییەدا وڵاتە یەکگرتووەکان هەوڵیداوە ڕێگەی جێگرەوە بۆ گواستنەوەی سەرچاوەکانی نەوت و گاز لەو چوارچێوەیەدا بێنێتەئاراوە و لە وابەستەیی وڵاتانی ناوچەکە بە ڕوسیا و هەروەها ئێران کەم بکاتەوە. ڕوسیا هەوڵدەدات تەواوی ڕێگەکانی گواستنەوەی تەواوی سەرچاوەکانی ئەو چوارچێوەیە کۆنترۆڵ بکات. لەگەڵ ئەوەشدا ڕوسیا تا ئێستا نەیتوانیوە لە ئامادەیی و دەسەڵاتی وڵاتە یەکگرتووەکان لەو ناوچەیە پێشگیری بکات، بە شێوەیەك کە هێڵی بۆڕی باکۆ - تبلیس - جەیهان کە پاڵپشتی وڵاتە یەکگرتووەکانی لەپشتی خۆی زانی، ساڵی 2005 چالاکییەکانی خۆی دەستپێکرد. هەروەها وڵاتە یەکگرتووەکان، هێڵی بۆڕی (ئەودیوی

خەزەر)یش دەپارێزێت، کە گازی سروشتی تورکمانستان لە ڕێگەی دەریای خەزەرەوە بۆ ئازەربایجان و پاشان بۆ ئەوروپا هەناردە دەکات.

سەرەڕای، دوای هەوڵەکانی مۆسکۆ، لە مانگی مەی 2007، سەرانی سێ وڵاتی تورکمانستان و کازاخستان و ڕوسیا ڕێککەوتننامەیەکیان لە ڕووی نۆژەنکردنەوەی هێڵی بۆڕی واژۆ کردووە، کە تێیدا هاتووە گازی تورکمانستان لەڕێگەی خاکی کازاخستان و ڕوسیاوە بۆ بازاڕی ئەوروپا بگوازرێتەوە. ئەو ڕێککەوتنە ڕەخنەی توندی حکومەتی ئەمەریکای بەدواوە بوو. سامۆئێل بۆدمانی، وەزیری وزەی ئەو وڵاتە، ئەو ڕێککەوتنەی بە پێویست بۆ ئەوروپا زانی. هاوکات، نیوەی پاشەکەوتی گازی جیهان لە هەردوو وڵاتی ڕوسیاو ئێرانە و پشتڕاست کردنەوەکانی لەسەر بنەمای دامەزراندنی ڕێکخراوی وەك ئۆپێك لەو بوارەدا بووە. وڵاتە یەکگرتووەکان نیگەرانی تووندی خۆی لە دامەزراندنی ڕێکخراوێکی لەو چەشنە دەربڕیووە.

ب- ناوچەکان و وڵاتەکان:

1. ئاسیای ناوەندو قەفقاز

بە پاشەکشەی سۆڤیێت، وڵاتانی ئاسیای ناوەندی پشت بەستنی خۆیان بە ڕوسیا کەمکردەوە و بەرەو ئەمەریکا و خۆرئاوا شۆڕبوونەوە. ئاسیای ناوەندی لە ستراتیژیەتی جیهانی ئەمەریکا پێگەی تایبەتی پەیدا کرد و حکومەتی ئەمەریکا لە ساڵی 1994، ستراتیژیەتی نوێی خۆی لە پەیوەند بە ئاسیای ناوەندی ڕاگەیاند، کە بریتیبوو لە پشتیوانی ڕاشکاوانە لە وڵاتانی ناوچەکە بۆ ڕزگاربوون لە دەسەڵاتی باوی ڕوسیا، سودمەند بوون لە سەرچاوەکانی

ناوچەکە، بەرگرتن لە دەسەڵاتی ئێران و ڕوسیا لەناوچەکە و دانانی ئاسیای ناوەندی لە چوارچێوەی «بەرژەوەندی ستراتیژی» ئەمەریکا بوو. ئەمەریکا لەوە بەدواوە زۆر هەوڵیدا بەها کولتورییەکانی خۆی بخاتە ناوچەکەوە و ناوچەکە بکاتە وێستگەی دابینکردنی سوتەمەنی خۆی و بۆ گەیشتن بەو ئامانجە سەرمایەگوزاری قورسی لە بواری گەشەسەندنی پیشەسازی، هەڵگرتن و گواستنەوە و سەرچاوەکانی وزە کردو پشکی کۆمپانیاکانی گرنگی نەوت و گازی کڕی، ئەو کارە بووە هۆی کەمبوونەوەی قەبارەی پەیوەندییەکانی وڵاتانی ناوچەکە لەگەڵ ڕوسیاو ئامادەیی خۆرئاوا لە ناوچەکەدا بەهێز بوو.

هەر لەو بوارەدا هەوڵ بە پەلکێشکردنی وڵاتان بۆ نەخشەی بەشداری بۆ ئاشتی ناتۆو زیادبوونی ئامادەیی سەربازی و جێبەجێکردنی مەشقی سەربازی هاوبەش و نۆژەنکردنەوەی بنکە سەربازییەکان، بووە هۆی یەکەم مانۆڕی سەربازی هاوبەش لە ناوچەکە بەبێ ئامادەیی ڕوسیا لە ئۆروێلی 1998.

سیاسەتی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا سەبارەت بە وڵاتانی تازە سەربەخۆبوو لە ئاسیای ناوەندی، بەردەوامی هێڵی ستراتیژی گشتی ئەمەریکی لەبواری سودوەرگرتن لە توانای نوێ بۆ پراکتیزەکردنی بەرژەوەندییە نیشتمانییەکانی ئەمەریکا دەبێت. ئەوانە ئەو پاڵنەرانەن کە وڵاتە یەکگرتووەکان بەو پێیە و تێڕوانینی بۆ پێگەی خۆی لە جیهان، هەموویان گۆڕانکاری لە کەش و هەوای سیاسی و ئابوری هەڵدەسەنگێنێت تا بزانێت ئایا دەتوانێت سوود لە هەلومەرجی نوێ بۆ بەرەوپێشبردنی بەرژەوەندییەکانی خۆی یان (پێشخستنی دیموکراسی) وەربگرێت یان نا؟

کەواتا، وڵاتە یەکگرتووەکان لە سەرەتای ساڵی 1990وە هەوڵیداوە بە سوودوەرگرتن لە پەیمانی ناتۆ، رۆڵی خۆی وەك تاکە زلهێز لەو ناوچەیە بەهێز کردووە. ڕوسیا لە باکور گۆشەگیر بکات، لە باشور هەڵوێستەکانی خۆی لە پەیوەندی بە جیهانی ئیسلامی ئاسایی بکاتەوە، لە رۆژهەڵات پێش بە چین بگرێت، سەرەڕای پێشگری لە پڕۆسەی یەکانگیری و ڕوسیا لە کۆمارە یەکگرتووەکانی پێشووی دابڕێت. هەروەها وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا هەوڵدەدات لە نیگەرانیەکانی ئەو وڵاتانە لە وابەستەیی سیاسی – سەربازی و هونەری بۆ مۆسکۆ لەقازانجی خۆی سودوەربگرێت و لەگەڵ ورووژاندنی هەست و سۆزی نیشتمانی لەبواری سیاسەتی دەرەوەیان، نەك تەنیا هەڵوێستی ڕوسیا وەك ناوەندی دەسەڵات و جەمسەری یەکانگیری لە ناوچەکە لاواز بکات، بەڵکو هەڵوێستەکانی خۆی لە ئاسیای ناوەندی و باشوری ئاسیا پتەو بکات.

لە دژایەتیکردنی ئەو ستراتیژیەی ئەمەریکا، دیپلۆماسی ڕوسیاش گـۆڕاو هێڵی سیاسەتی دەرەوەی لە ڕووی چالاکترکردنی لایەنگیری بـەرەو ئاسیای ناوەندی، بە گەیشتنی فلادیمێر پۆتین بە پۆستی سەرۆك کۆماری ڕوسیای فیدراڵی ئاشکرا بوو. ئێستاش ڕوسیا لەسەر گەشەکردنی هاوکارییەکانی دوولایەنە لەگەڵ وڵاتانی ناوچەکەو یەکانگیری خێرای لەگەڵ وڵاتانی ناوچەکە چڕدەبێتەوە، بە جۆرێك کە دەستپێشخەر یان لایەنگری دامەزراندنی رێکخراوەکانی ناوچەیی، وەك رێکخراوی هاوکاری شانگهای (SCO) بـووە، لەگەڵ ئەوەشدا دوور دێتە بەرچاو کە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا

پابەند بێت کە ڕوسیا بە شێوەیەکی گشتی ئاسیای ناوەند بەجێبهێڵێت، هەرچەندە بوونی ڕوسیا بە مانای بەرتەسککردنەوەی کەشوهەوا بۆ ئەمەریکاو بەرژەوەندییەکانی دێت، پێویستە لەبەرچاومان بێت کە ئەمەریکا بە شێوازێك لە بوونی ڕوسیا لە ناوچەکەدا بۆ هێنانە ئارای هاوسەنگی لە بواری توانای چین و وڵاتانی دیکەی رۆژهەڵات بەشدارە.

بە هەمانشێوە لە ناوچەی قەفقازیش چالاکی لە گەشەی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا هۆی گۆڕانکاری بنچینەیی لە دابەشکردنی دەسەڵات لە سنورەکانی باشوری ڕوسیا دەبێت و ئەو وڵاتە بە گرتنەبەری سیاسەتە گونجاوەکانی، هەم لە پەیوەندییەکانی خۆی لەگەڵ ئەمەریکاو هەم حکومەتە تازە سەربەخۆکانی ناوچەکە ناچار دەکات. تەواو ئاشکرایە کە هەنگاوەکانی وڵاتە یەکگرتووەکان لە سنورەکانی باشوری ڕوسیا هاوسەنگی بەرژەوەندی و رێکخستنی لە ئاسیای ناوەندی و قەفقاز و وڵاتانی دراوسێیان لەناوچەکە دەخاتە ژێر کاریگەرییەوە. لە روانگەی دەوڵەتمەردانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، ئەو وڵاتە وەك زلهێزێك و ئەندامی هەمیشەیی ئەنجومەنی ئاسایش بە شێوەیەکی بەڵگەنەویست پێویستە لە رەوتی سیاسی هێنانەئارای سیستم لە قەفقاز دەستێوەربدات. هەربەو بەڵگەیە ئەمەریکا چووە گروپی مینسکەوە، کە بۆ چارەسەرکردنی کێشەی قەرەباغ پێکهاتبوو، دەستی لە کێشەی ئەبخازیاش وەردا، کە بەمشێوەیە دەیتوانی بە ئاشکرا هەوڵ بۆ بەرتەسککردنەوەی چوارچێوەی توانای ڕوسیاو سنوردارکردنی رۆڵی لە ناوچەکە ببینێت.

ستراتیژیەتی سیاسەتی دەرەوەی وڵاتە یەکگرتووەکانی

ئەمەریکا لە ناوچەکەدا بووە هۆی چوونەپاڵی لەسەرخۆی کۆمارەکانی قەفقازیای باشور بۆ سیستمی ئاسایشی خۆرئاواو سودوەرگرتنیان لە میکانیزمی ناتۆ، لەوانە لە چوارچێوەی بەرنامەی «بەشداری بۆ ئاشتی». یەکەم هەنگاو بەو ئاقارەدا دەیتوانی چوونە ناوەوەی ئەو کۆمارانە بۆ ناو ئەنجومەنی هاوکاری ئەتڵانتیکی باکور بێت، کە زۆرجار وەك ئەڵقەی پەیوەندی نێوان ناتۆو یەکێتی وڵاتانی بەرژەوەندی هاوبەش باسی دەکرێت. جێگەی وەبیرهێنانەوەیە بە درێژاییساڵانی دەیەی 90یش، نوێنەرانی ناتۆ وەك نێوەندگیری کردن لە گفتوگۆی نێوان ئازەربایجان و ئەرمەنستان بەشدارییان کرد.

2- ئەوروپا

پەیوەندییەکانی ڕوسیاو یەکێتی ئەوروپا بەردەوام ڕوبەڕوی کۆسپ و هەورازو نشێو بووەتەوە و ئەوان سەرەڕای ڕێککەوتن لەسەر هەندێك مەسەلەی دوولایەنە، هێشتا لە زۆرترین مەسەلە بنچینەییەکان ڕەخنەی زۆرییان لە یەکتری هەیە. لە ڕوانگەی ڕوسیاوە، یەکێتی ئەوروپا ڕێکخراوێکی بە دەسەڵاتە، چونکە هەم دەتوانێت سنوری بەرژەوەندییەکانی ڕوسیا ببەزێنێت و هەمیش سوودی پێ بگەیەنێت. یەکێتی ئەوروپاش لە ستراتیژیەتی مامناوەندی خۆی، ڕوسیا وەك ئامڕازێك لە بەدواداچوونی جیهانی فرەجەمسەری و سیستمی ئاسایشی گشتی ئەوروپی لەبەرچاو دەگیردرێت.
هەرچۆنێك بێت، وا دێتە بەرچاو کە یەکێتی ئەوروپا متمانەی بە ڕوسیا نەبوو، ئێستا شوێنی خۆی داوەتە

پەیوەندییە ئاڵۆزەکان. لە ڕاستیدا ئەوەی ئەمڕۆ ئەو هاوکێشە کۆنانەی تێکچڕژاندووە، ڕۆڵێکە کە ڕوسیا لە سیستمی نێودەوڵەتی دەیبینێت. ڕوسیا لە پێگەی کارئەکتەرێکی سەربەخۆی نێودەوڵەتی، هەوڵدەدات سەرەڕای گەشەکردنی پەیوەندییەکانی لەگەڵ یەکێتی ئەوروپا و ئەمەریکا هەروەك لە روانگەی ستراتیژیکی سەربەخۆ بێت لێیان. راستە کە ڕوسیا پەیوەندییەکانی لەگەڵ یەکێتی ئـەوروپـا لەسەر بنچینەی ڕێسای پراگماتیکی و کار داناوە.

بگۆڕێکی کاریگەر لە پەیوەندییە دوولایەنەکانی ڕوسیاو یەکێتی ئەوروپا، بۆ هەڵوێستگیرییان لە بارەی یەکلایەنەخوازی وڵاتـە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا دەگەڕێتەوە. ئەگەرچی لە رابــردوودا ئەوروپییەکان بە گەرمی، رابەری ئەمەریکایان قبوڵبوو، بەڵام ئێستا هەلومەرجی جیاواز لە ساڵەکانی دوای جەنگی جیهانی دووەم و جەنگی سارد هەیەو دوور دێتە بەرچاو کە یەکێتی ئەوروپا بە تـەواوی لایەنگری سیاسەتەکانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا لە سیاسەتی نێودەوڵەتی بکات. ئەمەریکاش دوای ئەوە بەر بە گۆڕانی ئەوروپا، بۆ بوونەوەرێکی تەواو سەربەخۆ بگرێت، وەك لەو کاتەدا لەوانەیە رکابەرێکی بەکردەوەی نوێ دژی ئەمەریکا دەرکەوێت کە گوێڕایەڵکردنی ئاسان نەبێت. لەلایەکەی دیکەوە ئەوروپاش خۆی بە توانا دەزانێت لە هێنانە ئارای سیستمێکی ئاسایشی سەرکەوتوو بەبێ هاوکاری ئەمەریکا.

لەو ناوەدا گرنگی ڕوسیا بۆ ئەوروپییەکان کە خوازیاری هەموارکردنی یەکلایەنەخوازی وڵاتە یەکگرتووەکانو

مانەوەی ڕۆڵی کاریگەرتری لە هاوکێشە جیهانیەکان دەبێت. لەبەرخاتری توانای ئابوری و سەربازیی ئەو وڵاتە نییە، بەڵکو مۆسکۆ لەو ڕووەوە گرنگی خۆی هەیە، کە دەتوانێت لە هاوڕایی تەواو لەگەڵ وڵاتە یەکگرتووەکان لە بابەتە جیاجیاکان سەرپێچی بکات و بۆ سەقامگیری هەژمونی واشنتۆن لە ئاستەکانی ناوچەیی و جیهانی، کۆسپ دروست بکات. لە ڕوانگەی روسەکانەوە، چەند مۆسکۆ بتوانێت لە ئەوروپا نزیکبێتەوە، بەهەمان رادە دەتوانێت ئەمەریکا لە ئەوروپا دوور بخاتەوەو لە ئاکامدا ناوەندێکی نێودەوڵەتی بۆخۆی ئاسایشتر بکات. ئەو بابەتە کە لەماوەی ساڵەکانی سەردەمی گۆرباتچۆف بە نەخشەی (ماڵی هاوبەشی ئەوروپی) ڕوبەڕوی شکست بووبۆوە. بە هاتنە سەرکاری پۆتین وەك سەرۆك وەزیران و پاشان وەك سەرۆکی ڕوسیا، هێزێکی نوێی وەرگرت. پۆتین کە لە نەخشەکێشان و خستنەڕووی ستراتیژی ڕەسمی ڕوسیا بۆ فراوانکردنی پەیوەندییەکانی لەگەڵ یەکێتی ئەوروپا رۆڵی گرنگی بینیووە، هەوڵیداوە کە بە بەشداری ستراتیژیەتی نێوان ڕوسیاو یەکێتی ئەوروپا پتەو بکات.

پۆتین لە یەکەم هەنگاو هەوڵیدا بە خستنەڕووی ستراتیژیەتی سـەرەکـی سیاسەتی ڕوسیا سەبارەت بە یەکێتی ئـەوروپـا لە بەڵگەیەکدا بە ناونیشانی (ستراتیژیەتی مامناوەند بۆ گەشەپێدانی پەیوەندییەکانی نێوان ڕوسیاو یەکێتی ئەوروپا 2010 - 2000) لە ساڵی 1999و ناردنی لە زۆربـەی هەمان ساڵ بۆ برۆکسل، هەنگاوە سەرەتاییەکانی لە بەشداری ستراتیژیی لەگەڵ یەکێتی ئەوروپا بنێت. لەگەڵ ئەوەشدا، پێدەچێت

ڕوسیا هەر کاتێك ویستویەتی لە ئەوروپا نزیکبێتەوە، ئەمەریکا بە سودوەرگرتن لە هاوپەیمانانی ئێستای و هەندێك لە دۆستە ئەوروپایەکانی، هەوڵدەدات لێکیان دوور بخاتەوە و ببنە ئاستەنگ لەبەردەم فۆڕمگرتنی خواستەکانی ڕوسیا.

دوای پێشنیازی سوپەری بەرگری مووشەکی ئەمەریکاو سەقامگیرکردنی لە ئەوروپاش، روسەکان نیگەرانی ئەوەن کە ئەوروپا دووبارە چۆتەوە ژێر چەتری ئەمەریکییەکان و ئەو کارە کۆسپی بەرەوپێشچوونی نەخشەکانی ڕوسیا لە ئەوروپا بێت و ئەو هەنگاوەی ئەمەریکا، ئەوروپییەکان بخاتە بەرامبەر ئەمەریکاوە. سەرەڕای، ئاشکرایە وڵاتە یەکگرتووەکانیش لە ئامادەبوونیان لە ئەوروپا دەست ناکێشنەوە. لەلایەکی دیکەوە ڕوسیا بە سەرنجدان بە پەیوەندییەکانی مێژوویی و کولتوری، ناتوانێت واز لە ئەوروپا بهێنێت. بەمەش ڕکابەری نێوانیان لە داهاتوو شیاوی خۆ لێلادان دەبێت. ئەو رکابەرییە بریتی دەبێت لە دۆخی وڵاتانی پەراوێزی خۆرئاوای ئۆراسیاش.

هاوکات، رکابەری یەکێتی سۆڤێت (ڕوسیا) لەگەڵ وڵاتە یەکگرتووەکان لە ئەوروپا، کە لەدوای جەنگی جیهانی دووەم دەستیپێکرد، ئێستا پەلدەکێشێتە حکومەتە نوێیە سەربەخۆکان و وڵاتانی ئەوروپای خۆرهەڵاتەوە. لەو بارەیەوە، وڵاتانی ئەوروپای ڕۆژهەڵات لەوباوەڕەدان دەسەڵاتدارانی ڕوسیا هێشتا ڕوحیەی دەسەڵاتگەرایانەیان هەیەو بەهاکانیان لەگەڵ ناسنامەی ئەوروپی نایەتەوە، بۆیە شتێکی لۆژیکییە ئەو وڵاتانە بەدوای دۆزینەوەی پشتیوانی دەرەکییەوە بن.

3 - ناوچەی ئاسیا و ئۆقیانوسە

سەرنج بەوەی ناوچەی ئاسیا چۆتەناو قۆناغی قەڵەمبازی ئابوریەوە و پێشبینی دەکرێت لە داهاتووی نزیك بگۆڕێت بۆ تەوەرێکی سەرەکی سەرمایەگوزاری، گەشە، پەرەپێدان لە جیهان و بە سەرنجدان بە بەشێکی زۆر لە خاکی ڕوسیا لەو کیشوەرەدایە، مۆسکۆ لەو ساڵانەی دوایی سەرنجێکی زۆری داوەتە ئەو ناوچەیەو نیازیوایە سەرەڕای رەخساندنی راکێشانی سەرمایەی دەرەکی، تەکنەلۆجیای خۆی وەك وزەی ناوکییش بخاتە بەردەست ئەو وڵاتە. ئەو کارە هۆکاری نیگەرانی وڵاتە یەکگرتووەکان بووە لە دەسەڵاتی ڕوسیا لەو ناوچەیەو ئامادەیی فراوان و قورسی ئەمەریکاو هێزە ئەمەریکییەکان لە سەرانسەری ئاسیا، ئاماژەی ئەوەی هەیە کە ئەو کیشوەرە لەوانەیە زۆرترین ڕکابەرییەکان لە نێوان دەسەڵاتە گەورەکان، لەوانە ڕوسیاو وڵاتە یەکگرتووەکان دەبینین.

شایانی گوتنە، ڕوسیا لە ئێستادا ئەندامێکی رێکخراوی هاوکارییەکانی ئابوری ئاسیا ئۆقیانوسی ئارام (ئەپێك APEC) دەبێت و هەوڵدەدات ئاستی پەیوەندییە ئابورییەکانی خۆی لەگەڵ ئەندامانی ئەو رێکخراوەدا زیاد بکات.

لە ئێستادا چین و هندستان، دوو تەوەری سەرەکی روانینی ئاسیایی ڕوسیا دەبێت. لەبواری وزە، ڕوسیا پێشنیازی فراوانی بۆ هەناردەی نەوت و گاز بۆ ئەو ناوچەیە هەیە و هێڵەکانی گواستنەوەی لە درووست کردندا بۆ چین و ژاپۆن، لەو جۆرانە دەبن. هاوکات ئاماژەی زۆر هەیە کە پەیوەندی ڕوسیا لەگەڵ چین لە ماوەیەکی زۆردا زیاد دەکات. ئەو کارە لەلایەن کۆمەڵەیەکی زۆر لە پسپۆڕانی سیاسەتی دەرەوەی ڕوسیا پشتگیری لێکراوە. لەو بوارەدا، فلادیمێر پۆتین سەرۆك کۆماری ڕوسیا لە

بەرەبەری سەفەر بۆ ئەڵمانیا بۆ بەشداری لە کۆبوونەوەی گروپی هەشت لە مانگی حوزەیران 2007 لە بارەی پەیوەندییەکانی مۆسکۆ لەگەڵ ئاسیا وتی: (کیشوەری ئاسیا بە خێراییەکی زۆر گەشە دەکات و بۆ ئێمە لە ڕوانگەی ئابوورییەوە زۆر سەرنجڕاکێشە. بابەتەکە تەنیا ئەوە نییە، کە ئێمە سەرچاوەیەکی زۆری وزەمان هەیەو وڵاتانی ئاسیایی رووبەڕووی کەمبوونەوەیان بوونەتەوە، بەڵکو هاوکاری بەشێوەیەکی فراوان جێگەی نرخاندنی ئێمە دەبێت. هیوادارین ئەو کارە ببێتە هۆی فراوانبوونی ناوچەی ئاسیایی ئێمە. ساڵی رابردوو ئاڵوگۆڕی بازرگانی لەگەڵ ژاپۆن بە رادەی 60% زیادی کردو وەبەرهێنەرانی ژاپۆنی دەچنە ناو بازاڕی سەرمایەی ڕوسیاوە، کە ئێمە پێشوازی لەو پەیوەندییە دەکەین).

ئەلێکساندەر میدڤیدیڤ، یاریدەدەری سەرۆکی کۆمپانیای حکومەتی گازپرۆمی ڕوسیا لە کۆبوونەوەی سێپتەمبەری 2007ی رێکخراوی ئۆپێك خستبوویە بەرچاو کە ڕوسیا دەیەوێت گەورەترین هەناردەی گاز بۆ ناوچەی ئاسیا – پاسیفیك بێت و ئەو نیازەی خۆی ناشارێتەوە).

4- ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست

دوای پاشەکشەکردنی یەکێتی سۆڤیەت و لەناوچوونی سیستمی دوو جەمسەری سیاسی باڵادەست بەسەر جیهانی ئەو سەردەمەدا، وەستانێکی شایانی تێڕامان لە هەنگاوەکان و سیاسەتەکانی ڕوسیای فیدراتیۆ لە ناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، هـەروەك ناوچەکانی دیکەی جیهان هاتەئارا، بەڵام لەقۆناغی دووەمی سەرۆك کۆماری فلادیمێر پۆتین تائێستا وەها دێتەبەرچاو کە لە سیاسەتی

ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی ئەو وڵاتە گۆڕانکاری ڕوویداوە و لە ڕوانگەی هەندێك لە شرۆڤەکارانی نێودەوڵەتی گرنگی ئەو بوارە هەڵدەسەنگێندرێت. لە بەرگری بەردەوام و هەمیشەیی لە بەرامبەر فشارو سیاسەتە پێداگرانەییەکانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا لە بەرامبەر ئێران بەهۆی چالاکی ناوکی ئێرانەوە بیگرە تا بەشداری و تەنانەت مەیل بۆ نێوەندکردنی نێوان هەردوولای گیرۆدە لە پرۆسەی ئاشتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، بە نموونەی لەو جۆرە گۆڕانکارییانە ئەژمار دەکرێت. لە کاتێکدا کە بنەمای شرۆڤەی سیاسەتی دەرەوەی ڕوسیا لە کۆتاییهاتنی سیستمی دوو جەمسەری و سەرەتای 1990 دابنێین، لەو کاتەدا دەتوانرێت سیاسەتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی ڕوسیا بۆ دوو قۆناغ دابەش بکەین.

1. لە 1990 تا 2004

ڕوسیا لەو قۆناغەدا بەم هۆیانەی خوارەوە، سیاسەتی بەشداری نەکردنی لە وەرچەرخانەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست پەیڕەوی کرد:

1. قوڵبوونەوە، سەرنج بۆ ناوچەی ئاسیای ناوەندی، قەفقازو نیگەرانی لە تەشەنەکردنی فێندەمێنتالیزمی ئایینی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بۆ ئەو ناوچەیە.
2. پێویستی نەبوون بە سەرچاوەکانی جۆری نەوت و گازی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەهۆی ئەوەی کە ڕوسیا خۆی بە گەورەترین خاوەن و بەرهەمهێنەرانی ئەو سەرچاوەیە ئەژمار دەکات.
3. بە فەرمی ناسینی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست وەك ناوچەی دەسەڵاتی وڵاتە یەکگرتووەکان و لە بەرامبەردا ڕاکێشانی ڕەزامەندی ئەمەریکا بۆ دەستێوەرنەدانی لە چوارچێوەی دەورووبەری ڕوسیا.

2. له ساڵی 2004 تائێستا

لەگەڵ سەرەتای قۆناغی دووەمی سەرۆك کۆماری پۆتین، پێدەچێت ڕوسیا وردە وردە لە سەکۆی تەماشاکەری، بچێتە نـاو گۆڕەپانی گەمەکردنەوە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست. دژایەتیکردنی سیاسەتی دەرەوەی ئەمەریکا دژی ئێران لەبارەی فایلی ناوکی، بە فەڕمی ناسینی سەرکەوتنی حەماس لە هەڵبژاردنە پەرلەمانییەکەی ساڵی 2006، سەرەڕای کاردانەوەی پێچەوانەی خۆرئاوا لەو بوارەداو تەنانەت خستنەڕووی یارمەتی دارایی بۆ حکومەتەکەی حەماس، توندبوونی پێوەندی دیپلۆماتیکی نێوان دەسەڵاتدارانی مۆسکۆو ڕابەرانی عەرەبی ناوچەکە (سەفەرە بـەدوای یەکەکانی خالید مەشعەل، ڕابەری سیاسی بزووتنەوەی حەماس، بۆ مۆسکۆو ئاکامەکانی ئەو سەفەرە سەرۆکانی هەر دوو وڵاتی میسر و ئوردون بۆ ڕوسیا لەلایەك و بەنۆرەی سەفەری سێرگی لاڤرۆڤ، وەزیری دەرەوەی ڕوسیا، بۆ ناوچەکەو بەدوایدا سەفەری پۆتین بۆ سعودیە، قەتەرو ئوردون)، لە نموونەی کورتبینانە بەسەر خولانەوەی سیاسەتی دەرەوەی ڕوسیا سەبارەت بە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە پێوانە بە قۆناغی سەرەتایی. هەرچۆنێك بێت، پێویستە بگوترێت سیاسەتی ئێستای ڕوسیا لەهەمبەر رۆژهەلاتی ناوەڕاست بە تەواوی دوور لە تێڕوانینی ئایدۆلۆژی و گەمە لەگەڵ بەرهەمی کۆی سەفەری سەردەمی جەنگی سارد دەبێت. لەڕاستیدا، سیاسەتی پۆتین لەبەرامبەر ئەو ناوچەیە کەوتووە ژێر کاریگەری هەر هۆکارێك جگە لە ئایدۆلۆژیایە. بە هەمانشێوە کە سێرگنی لاڤرۆڤ لە چاوپێکەوتنێکیدا لەگەڵ رۆژنامەی روسی پراڤدا گوتوویەتی: (سیاسەتی

ڕوسیا نە پشتگیری لە عەرەبەکان دەکات و نە پشتگیری لە ئیسرائیل. ئەو سیاسەتە بە ئامانجی دابینکردنی بەرژەوەندی نیشتمانی ڕوسیا لایەنگیری کراوە. پاراستنی پەیوەندییە نزیك و دۆستانەییەکان لەگەڵ وڵاتانی عەرەبی و ئیسرائیلیش لەوانەیە).

لە ڕاستیدا ڕوسیا لەسەر پاراستنی ڕۆڵی کۆنی خۆی لەناوچەکە وەك خستنەڕووی گرنگی چەکوچۆڵ و لەهەمان کاتدا کرانەوەی بازاڕە نوێکان بۆ کۆمپانیاکانی ڕوسیا چڕبۆتەوە. پۆتین نەك تەنیا بە بەردەوامی ناردنی چەکوچۆڵ بۆ ناوچەکە، بەڵکو بە گەشەکردنی ڕۆڵی کۆمپانیا ڕوسییەکانیش لە بەشی وزەدا پابەندە. بۆ ساڵانێك، کۆمپانیا ڕوسەکان نەوتی عێراقییان دەکڕی و پاشان بە ئەوروپا و وڵاتە یەکگرتووەکانیان دەفرۆشت، بەڵام بەم دواییانە ڕوسیا ڕووی لە مامەڵەی وزە لەگەڵ سعودیە، ئێران، سوریا، ئوردون و تەنانەت ئیسرائیلیش کردووە.

لە پەیوەند بە ئامادەیی ڕوسیا لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، هەندێك لە شرۆڤەکاران ئاماژەیان بەو کارە کردووە کە ڕوسیا لە کاردانەوە بە هەنگاوەکانی ئەمەریکا لەوانە پەلوپۆهاویشتنی ناتۆ، هەوڵ لەڕووی نۆژەنکردنەوەی سەکۆکانی بەرگری موشەکی، هاوکاری ناوکیی هندستان و نزیکی لە ئاسیای ناوەندی و قەفقاز، هەوڵدەدات بە سیاسەتێکی هاوشێوە بە واشنتۆن ڕووبەڕوو بۆتەوە و خۆی لە وڵاتانی هاوپەیمانی ئەمەریکا لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست نزیکتر بکاتەوە. هەر بەو بەڵگەیە دەتوانرێت سەفەرەکانی پۆتین بۆ وڵاتانی هاوپەیمانی ئەمەریکا لەناوچەکە بە هەوڵێك لەڕووی سەرنجڕاکێشانی هەندێك

لە وڵاتانی عەرەبی بە مەبەستی کەمکردنەوەی متمانە و پشتبەستنیان بە ئەمەریکا و خۆرئاوا لێکدایەوە. لە پشتگیری کردنی ئەو رایە دەتوانرێت بە هۆشداری ئاماژەیی پۆتین لەکاتی سەفەر بۆ ئیماراتی عەرەبی یەکگرتوو ئاماژە بکرێت کە وتی: «ئەمەریکاو ڕوسیا هێشتا بۆ رێککەوتن لە بارەی بەرنامەکانی بەرگری مووشەکی ئەمەریکا دەرفەتییان هەیە». ئێمە هێشتا هیوادارین بتوانین لەگەڵ ئەمەریکا بگەینە رێککەوتنێکی پێکهێنەرانە و پەیوەندی ئاشتیانەمان بەیەکەوە هەبێت). لەڕاستیدا ئەوە راشکاوانەترین قسەی پۆتین بوو لەبارەی هۆکاری گۆڕانی سیاسەتەکانی دەرەوەی ئەو وڵاتە. ئەو قسەیە نیشانیدا دروستبوونی پەیوەندی نزیك لەگەڵ ولاتانێك کە هەمیشە سەرەکیترین شەریکی ئەمەریکا بوون، بە ئامانجی ڕوبەڕوبوونەوەی ڕوسیا لەگەڵ ئەمەریکاو لاوازکردنی پێگەی ئەو وڵاتە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ئەنجامدراوە.

5 - ئێران

تا ئێستا پەیوەندی ئێران و ڕوسیا بەتایبەتی لە پەیوەندی بە فرۆشتنی تەکنەلۆژیای وزەی ناوکیی و چەکوچۆڵی مووشەکی، وەك مەسەلەی بەرچاوو باس ورووژێنەر لە پەیوەندییەکانی ئەمەریکاو ڕوسیا (بە تایبەت لە گفتوگۆی دوولایەنە لە بارەی مەسەلەی بڵاونەبوونەوەی چەکی ناوکیی) کاریکردووە؛ بە جۆرێك کە بارودۆخی ئێستای ئەو گفتوگۆیانە دەکرێت لە هەر ساتێکدا وەك نمایشگەری دۆخی پەیوەندییەکانی واشنتۆن و مۆسکۆ لێی بڕوانرێت. مەسەلەی ئاڵۆزی ئێران دەیسەلمێنێت، کە

ڕژێمی ڕوسیا تامەزرۆیە نیشانی بدات کە لەژێر فەرمانی کەسدا نییەو پێویستە بە جدی وەك کارەکتەرێکی نێودەوڵەتی، ئەگەرنا زلهێزێك بخرێتە ڕوو. پەیوەندی لەگەڵ ئێران هەروەك شوێنێکی چوونە ناوەوەی ڕوسیا بۆ گۆڕەپانی سیاسی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەبێت. واقیعیەتش ئەوەیە کە حکومەتی ڕوسیا ناتوانێت پێگەی بەرجەستەی ئێران لەو ناوچەیە نادیدە بگرێت.
ئەگەرچی سیاسەتمەدارانی ڕوسیا لە ئێران وەك وڵاتێکی گرنگ لە ڕوانگەی جیۆپۆلەتیکیەوە ناودەبەن، بەڵام بە بەهایەك کە جووڵان بەرەو پەیوەندییەکان لەگەڵ تاران بۆ ئەوانەی دەبێت، هەروەها سەرنجییان لەسەر ئەوەیە مۆسکۆ هەروەك بەتووندی، تەواوی تۆمەتەکانی ئەمەریکا لە پەیوەند بە گواستنەوەی تەکنەلۆژیای ناوکیی و مووشەکی لەلایەن حکومەتی ئەو وڵاتە بۆ ئێران ڕەتدەکاتەوە و هاوکاری خۆی بە تەواوی ئاشتییانە ڕادەگەیەنێت. پێویستە لە پەیوەندی بە ئێرانەوە بووترێت ئەگەرچی هیچ گومانێك نییە، کە ڕوانگەکانی وڵاتە یەکگرتووەکان و ڕوسیا لە بارەی کۆماری ئیسلامی ئێرانەوە جیاوازە، بەڵام هیچکامییان خوازیاری گەیشتنی ئێران بە چەکی ناوکی نین و لێرەدایە کە بەرژەوەندییان لە ئاستێکدا کەنار دەگرێت. هەربەو هۆیەیە کە ڕوسیا بۆ کەمکردنەوەی نیگەرانییەکانی ئەمەریکا و خۆبەدوورگرتن لە گرژی زیاتر لەگەڵی، لە بڕیارنامەی ئەنجومەنی ئاسایش لە گەمارۆدانی ئێران لە پەیوەندی بە ڕاگرتنی چالاکییەکانی دەوڵەمەندکردنی پشتگیری کرد. سەرەڕای بێبەشکردنی کۆمپانیا ڕوسییەکان لەلایەن وڵاتە یەکگرتووەکان وایکرد روسیە هەرچەند جارێك تێڕوانینی

ساردی سەبارەت هەڵوێستی ئەمەریکا لە بەرامبەر بەرنامەی ناوکیی ئێران هەبێت.
شایانی گووتنە تا ساڵی 2003، وڵاتە یەکگرتووەکان داوای لە ڕوسیا دەکرد تا ئەو کاتەی ئێران پابەند بە گەڕاندنەوەی پاشماوەکانی سوتەمەنی بۆ ڕوسیا نەبووەو پرۆتۆکۆلی پاشکۆیی پەیماننامەی قەدەغەکردنی بڵاوبوونەوەی چەکی کۆمەڵکووژی واژۆ نەکردووە. لە ناردنی سوتەمەنی بۆ ئێران ڕێگری بکات. بەمەش بە روانینێك بە وەرچەرخانەکاندا، هەستدەکەین ڕوسیا هەرگیز لە هەوڵی خستنە مەترسییەوەی تەواوی بەرژەوەندییەکانی خۆی لە هەمبەر وڵاتە یەکگرتووەکان نییەو سەرەڕای ڕەزامەندی ئێران بە ناردنی پاشماوەکانی سوتەمەنی ناوکیی بۆ ڕوسیاو واژۆکردنی پرۆتۆکۆلی پاشکۆیی، ئەو وڵاتە هێشتا سوتەمەنی پێویستی بۆ وێستگەکانی بوشەهر، رادەستی ئێران نەکردووە. فلادیمێر پۆتین، سەرۆك کۆماری ڕوسیاش رایگەیاندووە کە تێڕوانینەکانی حکومەتی ڕوسیا لە بارەی بەرنامەی ناوکیی ئێران لەگەڵ وڵاتانی خۆرئاوا هاوبەشە، هەرچەندە بەڵگەیەکی نەدیتووە کە نیشانی بدات ئێران هەوڵی دروستکردنی ئامڕازی شەڕی ناوکیی دەدات، بەڵام پێویستە ئێران پەیوەست بە چالاکییە ناوکییەکانی خۆی تا دەکرێت بە تیوار (شەفافی) کاربکات. لەگەڵ ئەوەشدا بە هەمانشێوە کە ووتمان ڕوسیا خوازیاری بەرگرتن لە زیادبوونی گرژی و ئاڵۆزییەکان دەبێت و هەربەو هۆیەوە پێشنیازی ئەنجامدانی چالاکییەکانی دەوڵەمەندکردنی لە خاکی ڕوسیادا بۆ ئێران کرد. لە ڕاستیدا، ڕوسیا نایەوێت هیچکامیان لە خۆی تووڕە بکات.

6. کۆریای باکور

چالاکییە ناوکییەکانی کۆریای باکور لەوێوە دەستیپێکرد، کە ساڵی 1958 دوای سەقامگیری یەکەم کڵاوە ئەتۆمییەکانی وڵاتە یەکگرتووەکان لە خاکی کۆریای باشور، یەکێتی سۆڤێت هەوڵیدا بە هاندانی کۆریای باکور ئەو وڵاتە بەرەو دەستگەیشتن بە چەکی ناوکی ببات. هەربەو ئاقارەدا، یەکەم سەکۆی سێ میگاواتی لەلایەن یەکێتی جەماوەری سۆڤێت بۆ سەقامگیری لە کۆمەڵگەی ئەتۆمی یۆنگ بیۆن (باس ورووژێنەرترین وێستگەی ئەتۆمی کۆریای باکور)، ساڵی 1984 سەکۆیەکی پێنج میگاواتی داوەتە کۆریای باکورو بەمشێوەیە ڕکابەری نێوان وڵاتە یەکگرتووەکان و سۆڤێت لە نیمچە دوورگەی کۆریا پەرەیسەند. دوای پاشەکشەی یەکێتی سۆڤێت چاوەڕێ دەکرا لە نیمچە دوورگەی کۆریاش کاردانەوەکان کەم بکات، بەڵام وانەبوو.

دوای کارەساتی 11ی سێپتەمبەر، پەیوەندییەکانی کۆریای باکور لەگەڵ وڵاتە یەکگرتووەکان چووە قۆناغێکی تازەی ژێر کاریگەری تەوەری خراپەوە. روانینی رەشبینانەی ئەمەریکا بۆ کۆریای باکور بووە هۆی ئەوەی کە گرژی لە نیمچەدوورگەی کۆریا دوای نزیك بە 50 ساڵ کۆتایی پێهێنانی شەڕ بەتووندی زیاد بکات. کۆریای باکوریش بە روانینی ئامڕازی بۆ چەکوچۆڵی سەربازی لەبەرەوپێشبردنی ئامانجی سیاسی لە ئۆکتۆبەری ساڵی 2002 رایگەیاند، کە بەرنامەی نهێنیانەی لە بواری دەوڵەمەندکردنی یۆرانیۆمی هەیە. سەرەڕای ئەو وڵاتە بەشێوەیەکی فەڕمی لە رێککەوتننامەی قەدەغەکردنی زۆربوونی چەکی ناوکی چووەدەر و تەواوی کامێراکانی

ئاژانسی نێودەوڵەتی وزەی ئەتۆمی لە سایتەکانی ناوکیی پەکخست. وڵاتە یەکگرتووەکانیش لە کاردانەوە بەو هەنگاوە، رادەستکردنی سوتەمەنی بە کڵاوەکانی کۆریای باکوری راگرت. بە سەرنجدان بە تێڕوانینی ئاسایشی ئەمەریکا لە خۆرهەڵاتی ئاسیا، لەو قۆناغە زەمەنییەدا هەوڵەکان بۆ چارەسەرکردنی ئاشتییانە، قەیرانەکە تەشەنەی کرد و وڵاتە یەکگرتووەکان بە هێنانی وڵاتانی چین، کۆریای باشور، ژاپۆن و ڕوسیا سەرەڕای کۆریای باکور بۆسەر مێزی گفتوگۆ، بەمجۆرە بەڵگەی هێنایەوە، کە قەیرانی ناوکی کۆریای باکور تەنیا لە ڕێگەی کۆبوونەوەکان، دەکرێت سەر بکێشێتە ئەنجامی خوازراوەوە.

ئێستا یەکێك لە ئاڵۆزترین و ترسناکترین لایەنەکانی ئەو پەیوەندییانە، هەڵوێستی رەسمی ڕوسیا و ئامانجی واقیعی جڵەوبەدەستانی ئەو وڵاتە لە هەمبەر مەسەلەی کۆریای باکورە. ئەگەرچی تەواوی ئەندامانی حکومەتی ڕوسیا لە سەرۆك کۆمارەوە بیگرە تا دەسەڵاتدارانی ئاستەکانی نزمتر، لە ڕوانگەی پێشینەی مێژوویی بەهێزەوە، دژی بە ئەتۆمی بوونی کۆریای باکورن، بەڵام بە راشکاوی رایان نەگەیاندووە کە چ رێکارێك بۆ رێگریکردن لە سەرهەڵدانی دیاردەیەکی وەها بە گونجاو دەبینن. هاوکات ڕوودانی شەڕێکی لەسەدا سەد لە نیمچەدوورگەی کۆریا، نەك تەنیا ئاسایشی ڕوسیا دەخاتە مەترسییەوە، بەڵکو تا ئاستێکی زۆر ئاشکرای دەکات کە روسیە ناتوانێت بەشداری کارای لە چارەسەر کردنی کێشەی نیمچەدوورگەکە هەبێت، بەو شێوەیە، دەستی ڕوسیا لە تەواوی کێشەکانی ناوچەیی و نێودەوڵەتی لە

ئاستی کیشوەری ئاسیاش کورت دەبێت. بەمەش ئامانجی سەرەکی ڕوسیا بە دەربڕینی سادە ئەوەیە کە ڕۆڵی خۆی وەك کارەکتەرێکی یاسایی کارا لە تەواوی گفتوگۆکان، لەبارەی وەرچەرخانی نیمچەدوورگەی کۆریا لەداهاتوو سازدەدرێت، بە ڕەسمی بناسێت و ئەوەندەی دەتوانێت بەر بە گرگرتنی ئاگری شەڕی نێوان هەردوولای دژبەیەك لە ناوچەکە بگرێت. ئەوە بەو مانایەیە کە ڕوسەکان تەواوی هەوڵەکانیان بۆ ڕێگەگرتن لە بە ئەتۆمی بوونی نیمچە دوورگەی کۆریا بەکاردەهێنن و لەو بوارەدا هیچ گومانێکی نابێت.

بە سەرنجدان بە تەواوی بەڵگە باسکراوەکان، مۆسکۆ لەوباوەڕەدایە کە ڕوسیا زیاتر لەهەموو شتێك پێویستی بەوەیە کە لە هەلومەرجی وەکیەك لەگەڵ تەواوی لایەنەکانی گیرۆدە لە ناوچەکە بەهرەمەند بێت. تائێستا هەر دەستپێشخەریەکی کاری دیپلۆماسی ڕوسەکان لە بەرامبەر مەسەلەی کۆریای باکور سەریهەڵداوە، بە تەواوی بەدەورووبەری ئەو مەسەلەیەدا دەخولێتەوە، کە ڕوسەکان ڕۆڵی خۆیان وەك بەشێك لە دواچارەسەری بابەت و وەك شەریکێکی جێمتمانە کە دەتوانێت سەرچاوەکانی سیاسی و مـاددی زۆر بۆ گەیشتن بە چارەسەرێکی گشتگرو ئاشتییانە لە نیمچە دوورگەی کۆریا بڕەخسێنێت، بە ڕەسمی بناسێت و بیسەلمێنێت کە بەشداریکردنی ڕوسیا لە وەرچەرخانەکانی ئێستای ناوچەکە بە تەواوی ڕەوا و یاساییە. جێگەی ووتنە کە ڕێککەوتن لە نێوان کۆریای باکورو وڵاتە یەکگرتووەکان ئەنجامدراوەو داهاتووی ئەنجامبەخش بـوون، یان هەروەك ڕێککەوتنەکانی پێشوو شکست نیشاندەدات.

ئەنجامگیری

ڕوسەکان بانگەشە دەکەن بە بەڵگەی جیاجیا دەسەڵاتێکی نێودەوڵەتی بووە و هەندێك لە لقەکانی دەسەڵاتی وەك چەکی ئەتۆمی، چەکی پێشکەوتوو، وزە، تەکنەلۆژیای سەتەلایت، سەرجەم و ئاکامی دیکەیان لەبەردەستە و بەمەش دەتوانن لە داهاتوودا خۆیان وەك جەمسەرێکی دەسەڵاتیش لە ئاستی ئەوانی دیکە بخەنەڕوو.

هەڵبەتە بە تەنیشت لقەکانی دەسەڵاتەوە، کە باسکران، هەوڵگەلێکیش لەلایەن پۆتین و تیمەکەی لە ڕوسیا بەناوی ریفۆرمی هەمەلایەنە ئەنجامدەدرێت کە ڕوسیا بەرەو بەهرەمەندبوون لە ئامراز و دەسکەوتەکانی دیکە تاودەدات. وەك نموونە لە کاتێکدا ڕوسیا لە قۆناغی ئێستادا پێگەی شازدەیەمی لە ئابوری جیهانی

هەیە، شرۆڤـەی دەوڵەتمەردانی ڕوسیا ئەوەیە کە تا ساڵی 2017 دەتوانن خۆیان بگەیەننە پێگەی نۆیەم. هەر بۆ ئەو مەبەستە، نرخی گەشە نزیکەی 7% لە ئابوری ئەو وڵاتەمان بینیووە و ئەو وڵاتە هەوڵدەدات قـەوارەی سەرمایەگوزاری لەم ساڵ دا بە نزیکەی 60 ملیار دۆلار بگەیەنێت. لە بارەی پەیوەندییەکانی وڵاتە یەکگرتووەکان و ڕوسیا، هەندێك لە چاودێرانی ئەو بوارە دەیخەنە بەرباس کە پەیوەندییەکانی نێوانیان چۆتە کەشی سەردەمی جەنگی سـاردی نوێوە. هەرچەندە تایبەتمەندی و هەلومەرجەکانی ئەو شەڕە جیاواز لە سەردەمی جەنگی سارد بە کۆن دەزانن. دەسەڵاتدارانی ڕەسمی ڕوسیا ئەوکارە ڕەتدەکەنەوە و ئاماژە دەکەن کە پەیوەندیەکان بە هەبوونی کۆمەڵێك لە بوارەکانی هاوکاری و رکابەری بـەردەوام دەبێت، بەڵام بابەتی ناکۆکیش لە نێوان هەردوو وڵات زۆر دەبێت.

بەو ئاقارەدا گرنگترین بابەت، باسی سەقامگیری ڕەوتی مووشەکی لە ئەوروپایە، کە بە پێشنیازی پۆتین لە کۆبوونەوەی سەرانی گرووپی هەشت لە ئەڵمانیا، لەسەر بنەمای سوودوەرگرتنی هاوبەش لە راداری کۆماری ئازەربایجان چۆتە قۆناغێکی نوێوە. ڕوسەکان بە گیرۆدەبوونی ئەمەریکا لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست خۆشحاڵ بوون و هەرچۆنێك بێت، توانای ئەمەریکا کەم بکاتەوە. رۆڵی ئەو وڵاتە لاواز بکات و دەرفەت بۆ بەدەستەوەگرتنەوەی دەسەڵات بەدەستەوە بدات، پێشوازی دەکەن. ڕوسەکان بەدوای ئەوەوەن کە مەودا

لە ڕوانگەی ئابوری لەگەڵ خۆرئاوا کەم بکەنەوەو زەربەلێدان و لاوازی خۆیان لەو بەشەدا بە لانیکەم بگەیەنن، بۆیە پێویستی بەوەیە کە یەکەم قەوارەی سەرمایەگوزارییەکانی سەرەوە ببڕن. دووەم، سوودی لە تەکنەلۆژیای خۆرئاوا وەربگرێت و خۆی لە رکابەری چەکوچۆڵ بەدوور بگرێت.
هەرچۆنێك بێت، بە دەستپێکردنی ساڵی 2007 جیهان گۆڕانکاری لە پەیوەندییەکانی نێوان ئەمەریکا و ڕوسیای بینی. فلادیمێر پۆتین سەرۆك کۆماری ڕوسیا، لە وتەیەکی رەخنەیی خۆی لە کۆنفرانسی مونیخ، ئەمەریکای تۆمەتبارکرد کە لە بەرنامەی سیاسەتی دەرەوەی خۆی تەنیا سودوەرگرتن لە توانای سەربازی لە کارنامەی خۆی داناوە. ئەو جوڵانی وڵاتە یەکگرتووەکانی لەسەپاندنی خواستی خۆی بەسەر کۆمەڵگەی جیهانی بەشێوەیەکی یەکلایەنە سەرکۆنە کرد. روانگەی شرۆڤەکارانی ڕوسی لەسەر ئەوەیە، کە ئەمەریکا لانیکەم تاکو ماوەیەکی زەمەنی تاکە زلهێز دەبێت و ئەگەرچی هـەوڵ بۆ سیستمی فرەجەمسەری ڕەهایە، بەڵام لە قۆناغی ئێستادا بۆ سیستمی جیهانی هێزی ئەمەریکا پێویستە و لە ڕاستیدا ماوەیەك درێژە دەکێشێت، کە جێگرەوەیەك ئەنجام بدرێت.
ڕوسیا باش دەزانێت کە بەبێ هاوکاری ئەمەریکا توانای سەرکەوتن بەسەر کێشەکانی ئابوری خۆی و بینینی رۆڵی کاریگەرتر لە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی نییە و رکابەری لەگەڵ ئەو وڵاتە نەك تەنیا سودی بۆ ڕوسیا نابێت، بەڵکو

هەروەك ئەزموونی نیو سەدەی ڕابردوو نیشانیداوە بە زیانی ئەو وڵاتە تەواو دەبێت. بۆ نموونە، پاشەکشەی سۆڤێت بۆ خۆی بەرهەمی رکابەری کوێرانەبوو لەگەڵ ئەمەریکاو لە (10) ساڵی ڕابردوش ئەو وڵاتە نەیتوانی هاوپەیمانەکانی سەدام و میلۆسۆڤیچ لە بەرامبەر ئەمەریکا رزگار بکات. لە چیچان نەیاری خۆرئاوا بە سیاسەتی ڕوسیا نزیك بوو سەربکێشێتە دابەشکردنی زیاتری ئەو وڵاتە. بۆیە پۆتین بەو ئەنجامەگەیشت کە لەجیاتی ڕکابەری، هاوکاری ئەمەریکاو ئەوروپا بکات.

لەلایەکی دیکەوە، ئەمەریکا دەزانێت، کە ڕوسیا گەورەترین دەسەڵاتی سەربازی دەبێت کە توانای ئەوەی هەیە ئەمەریکا بکاتە ئامانج، هەڕەشە لە ئاسایشی ئەو وڵاتە بکات، هەروەك خاڵی ئومێد، پشتی پێبەستنی ڕکابەران و نەیارانی ئەمەریکا ئەژمار دەکرێت. لە کاتێکدا ئەگەر ئەو وڵاتە رانەکێشرێتە دامەزراوەکانی خۆرئاواو هەرس نەکرێت، ڕکابەری کردنی نەك لەسەر بەرژەوەندی ژیاری، بەڵکو بە گشتی لەسەر بەرژەوەندی ستراتیژی و گرنگ دەبێت. بە هەمانجۆر کە دۆخێکی وەها لە پەیوەندییەکانی نێوان ئەوروپاو ئەمەریکا دەبینرێت. یازدەی سێپتەمبەریش ئەو دەرفەتەی بۆ هەردوو وڵات رەخساند تا سەرەڕای ڕوودانی خولانەوەیەك لە سیاسەتی دەرەوەی خۆیان سەبارەت بە یەکتری، قۆناغێکی نوێی لە پەیوەندییەکانی دوولایەنە دەست پێ بکەن. لەگەڵ ئەوەشدا و لە کۆبەندییەکدا پێویستە بگوترێت پێگەی ڕوسیا لە گۆڕەپانی نێودەوڵەتی بە شێوەیەکی تێبینیکراو

هەڵکشاوە، کە دەکرێت هۆکارەکەی لەم بابەتانەی خوارەوەدا بدۆزینەوە:

* گەشەی زۆری توانای ئابوری ڕوسیاو زیادبوونی دەسەڵاتی لە گۆڕەپانی ئابوری جیهانی.

* نەبوونی هەڵوێستی هاوبەشی خۆرئاوا لە هەمبەر ڕوسیا، بە پێچەوانەی 1990.

*گرفتاری خۆرئاواو بە تایبەت ئەمەریکا لە کێشەی عێراق و ئەفغانستان و ئاوڕدانەوەی کەمتر لە بابەتەکانی پەیوەست بە ڕوسیا.

*یەکلانەکردنەوەی بابەتەکانی لەمەڕ ئێران، کۆریای باکورو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەبێ بەشداری کارای ڕوسیا؛ شکستی تیۆری جیهانی تاکجەمسەری و فۆڕمگرتنی جیهانی فرەجەمسەری لەگەڵ کارەکتەرانی سیاسی جیاجیا.

*دۆزینەوەی هاوپەیمانانی نوێ لە ناوچە جیاجیاکانی جیهان لەلایەن ڕوسیا کە بە ئاشکرا خوازیاری کەمبوونەوەی توانای ئەمەریکان لە جیهان (بۆ نموونە، ڤێنزویلا و بەرازیل).

* بارودۆخی لەبار لە بازاڕی وزە، بەجۆرێك کە رۆڵ و گرنگی ڕوسیا لە تەواوی لایەنگیری جوگرافیایی باڵا بووە.

*ئامادەیی لە میکانیزمە گرنگەکانی نێودەوڵەتی لەوانەش گروپی هەشت.

بە گشتی، سیاسەتی پۆتین لەسەر بنچینەی ستراتیژی گەورە وەستاوەتەوە، کە بتوانێت جارێکی دیکە دووبارە دەسەڵاتی ڕوسیای بۆ بگێڕێتەوە و هەرکەسێکیش

جێگەی بگرێتەوە، پێویستە بە ناچاری شوێن ئەو ستراتیژیەتە گەورەیە بکەوێت. هەربەو ئاقارەدا، دەبێت ئاماژەی پێ بکرێت کە روسەکان ئیدی خۆیان تەنیا بە دەسەڵاتێکی ناوچەیی نازانن، بەڵکو خۆیان لەسەر حەق دەزانن کە لە بەڕێوەبردنی بابەتەکانی جیهانی و ستراتیژی بەشداریان هەبێت. هەروەها، سیاسەتی داهاتووی ڕوسیا لەگۆڕەپانی نێودەوڵەتی فرەڕوویی و ڕەهەندی جیاجیای دەبێت، لەوانە بەشێوەیەکی جدی ئاوڕ لە ئاسیا دەداتەوە و پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئەوروپا و هێنانە ئارای کەش و هەلومەرجی هاوکار بۆ گەشەکردنی ئابوریش لەو کارنامەیە دادەنێت.

پەیوەندی ڕوسیاو خۆرئاوا لە 2020

سەید وەحید کەرمی

بە سەرنجدان لە ئاڵۆزیی نێوان ڕوسیا و خۆرئاوا، دوای قەیرانی ئۆکراین، ئەنجومەنی زانستە سیاسییەکانی ڕوسیا و دامەزراوەی (فردیش ئیرت ئەڵمانیا)، لە هەنگاوێکی هاوبەشدا، بە ئامانجی لێکۆڵینەوە لە سیناریۆ گریمانەییەکانی «پەیوەندیی ڕوسیا و خۆرئاوا لە ساڵی 2020»، کۆنفرانسێکی دوو ڕۆژەیان بەست، کە پوختەو ئاکامی باسەکە لەم سێ تەوەرە پێکهاتبوو:

1. پێویستی مۆسکۆ بۆ دەرچوون لە چەقبەستوویی پەیوەندییەکانی لەگەڵ خۆرئاوا.

2. بڕیاری خۆرئاوا بۆ درێژەدان بە گۆشەگیرکردنی ڕوسیا، تا دەستکەوتی زیاتر لە ئۆکراپین.

3. گریمانەی سودوەرگرتنی ئامڕازی لە مشتومڕی سوریا وەك هەڕەمی چەنەلێدانی ڕوسیا، یان گەڕانەوە بۆ سەردەمی دوو جەمسەریی رابردوو.

تەوەری سێیەم لەو رووەوە گرنگە، کە دەسەڵاتدارانی سیاسی و دەستەبژێرانی زانستە سیاسییەکانی ڕوسیا، وەك هەڕەشەیەکی جـدی بە چوونە نـاو قۆناغی سڕینەوەی گرژی، یان لە خاڵی بەرامبەردا، نەگەیشتن بە هاودەنگی بۆ دابینکردنی ئاسایشی ئەوروپا بەبێ هاوکاری ڕوسیا، ئاماژەیان پێکرد. هەر لەو کۆنفرانسەدا لێکۆڵەرانی بەئاگای ئەوروپی و ئەمەریکی، بڕیاری سیاسی پێشتر دراو لەلایەن پەیمانی سەربازیی ناتۆوە بۆ رووبەڕووبوونەوەی ڕوسیا و چاوەڕوانی مۆسکۆ بۆ هەنگاوی جدیتری خۆرئاوا لە دانیشتنی ئێستای ناتۆ لە وارشۆ لە ساڵی 2016، رادەگەیەنرا. لەگەڵ تەوەریبوونی قەیرانی ئۆکرانیا، نەك مشتوومڕ لە سوریا یان خۆرهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە، گریمانەکانی پەیوەندی نێوان خۆرئاواو ڕوسیا ئاماژەیان پێکرا. لێدوانەکانی خۆرئاوا بووە هۆی ئەوەی ڕوسیا تا پشت کێوەکانی ئۆراڵ پاشەکشە بکات، دروستبوونی ناوچەی بەربەست لە ئۆکراین و نەرمی نواندن بۆ هاوکاری هاوبەش لەگەڵ کۆمەڵەی خۆرئاوا لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاست، بە تایبەت لە سوریا بخەنەڕوو، بەڵام رەخنە لە جێگیرکردنی قەڵغانی بەرگری موشەکی و بەرەوپێشنەچوونی باسی داماڵینی چەکی ناوکی بگرن. کاتێك ڕوسەکان ئاماژەیان بە هێڵی سوری خۆیان کرد، کە لایەنەکانی خۆرئاواش بەسەر ئیرادەی خۆرئاوا لە درێـژەی گۆشەگیربوون، بەردەوامی قەیرانەکان و جەخت لە بێدەنگ هێشتنەوەی هەرجۆرە گفتوگۆیەکی

ڕەسمی وەك كۆسپەكانی مامەڵەی نێوان ڕوسیاو خۆرئاوا، بكەنەوە. نوێنەری سەنتەری توێژینەوەی سیاسی بە خستنەرووی سێ سیناریۆی گریمانەیی و تـەوەری خۆرهەڵاتی ناوەڕاست، ڕێكاری دەرچوون لە بنبەستی ئێستای ڕوسیاو عەرەبەكانی شیكردەوە، كە بووە جێ سەرنجی ئامادەبووان.

دەقەكە

دەسەڵاتدارانی سیاسی، لە ئاستی یاریدەدەری وەزیری دەرەوە و ئەنجومەن و بەرپرسانی خوێندنی باڵا و خوێندكارانی ڕوسیا بە بانگهێشتی لێكۆڵەرەوانی دامەزراوە ئەوروپییەكان و وڵاتانی چین و ئێران، ئاماژە بە كێشەكانی ئێستا لە كۆمەڵگەی جیهانی بە تایبەت تیرۆریزم، هەوڵیاندەدا سیناریۆی تازە بۆ زیندووكردنەوەی هاوكاری نێوان ڕوسیا و خۆرئاوا دابهێنن، كە هەندێكیان دەبوونە هۆی تۆمەتباركردنی یەكتری یان لەدەستدانی دەرفەتەكان و خـراپ كەڵك وەرگرتنی ئامڕازی تیرۆریستەكان لە هەلومەرجەكان دەبێت، هەردوولا هەوڵیاندا ڕێكارەكانی دەرچوون لە ساردیی پەیوەندی نێوان ڕوسیا و خۆرئاوا گەڵاڵە بكەن.

یاریدەدەری وەزیری دەرەوە Sergey A. Rybakova و دەسەڵاتدارانی دیكەی ڕوسیا:

شەڕی نـەوەی نوێ بـەردەوامـە، بۆ بەرگرتن لە شەڕی شیعەو سوننە، ئاشتی ڕوسیاو خۆرئاوا، چارەسەركردنی مەترسی گروپە توندڕەوەكان، تەنانەت پرسی ناوخۆیی

وەك حزبوڵڵا و حەماس، هەڵگرتنی قەیران و بەرگرتن لە دەمارگیرییان دژی ڕوسیا و ڕێگری لە جێگیرکردنی قەڵغانی بەرگری موشەکی ئەوروپا و گفتوگۆی شیاو لە نێوان سەرانی ڕوسیا و ئەمەریکا، (کەوتبووە بەر ڕەخنەی چاوپێکەوتنی بابەتی و ڕێکەوت و کورتەوە، کە بۆچی سـەرەڕای بوونی گـرژی میکانیزمێك بۆ چاوپێکەوتنی نێوان سەرۆکەکان نییە)، دەبێت چی بکەین؟ ئەو پرسیارانە بوون کە دەبێت وەڵامیان بدرێتەوە. چۆن بەر بە ڕوودانی هەڵەکانی پێشوو بگیرێت و ئەگەر پێویست بکات پێداچوونەوە بە سیاسەتەکان بخرێتە بڕیاری کارەوە و ڕەوتەکان تەفرەدەر نەبن. نەبوونی چارەسەری بەکۆمەڵ یان کۆدەنگی، کێشەیەکی دیکەیە. هۆکاری شاراوە بۆ کاریگەری دانان لەسەر ڕەوتە سیاسییەکان و کۆنترۆڵ نەکراوەکان، زۆر زۆر بووە. چۆنایەتی شیکارەکان کەمبۆتەوە، پێویستە چاوەکان بکرێنەوە و ئەندێشەی نوێ بخرێنەروو. دیپلۆماتکارییان زیاتر کاربکەن و بەر بە ڕوودانی کارەساتەکانی سەدەی ڕابردوو بگیردرێت. لە مۆسکۆ ئەو پرسیارە لە ئارادایە کە ئایا (Geo – Politics) لە دۆخی دەرچوون یان گەڕانەوەدایە؟ چونکە ڕوانینی ڕوسیا بۆ هەندێك لە مەسەلەکان لەو ڕوانگەیەوە دەبێت، بەباشی سود لە هەرەمەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان وەرنەگیراوە. چارەسەری قەیرانی ناوکی ئێران، نمونەیەکی باش بوو. کاردانەوەی ڕوسیا بۆ قەیرانەکانی خۆرئاوا، ڕوانینی بۆ خۆرهەڵات و دروستکردنی ناوچەی ئازاد، لە ناوچەکانی خۆرهەڵات دەبێت. ناوچەیەك کە لە تایوان

و سەنگافورە باشتر چالاکی و خزمەتگوزاری بخەنەڕوو. ریفۆرمەکانی ناوخۆش ڕەچاوکراو دەبن. گەشەدان بە پیشەی گەشتیاری لەگەڵ ئەڵمانیا و بولگاریا، سربستان و یۆنان پەیوەندی تایبەتی دێتەئارا. گۆڕانکاری لە خوێندنی باڵا بۆ چۆنایەتی باشتر دەکرێت و داوای لە مامۆستایانی زانکۆ کرا کێشەکان چارەسەر بکەن، چونکە لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان تێکچڕژانێکی زۆر روویداوە و پێویستە سیاسەتمەداری پیشەیی لە ناپیشەیی جیا بکرێتەوە، چونکە خەڵکی ئاساییش بوونە تیۆرسێن و تیۆر بۆتە پیلانێکی ورووژێنەر. ڕوسیا خراوەتە بەشێکی سەرنجڕاکێشەوە کە ئیدی ناتوانێت لە گۆشەگیریدا بمێنێتەوە. ئامانج تێگەیشتنی دروستە لـەوەی لە تێپەڕیندا دەبێت و بەجیهانیبوون ئەنجامی ئەرێنی و نەرێنی هەبووە.

(Pan Dewey وتـاری چین): بوونی ئەمەریکا بۆخۆی کێشەیە. هەرگیز ئەمەریکا شەڕ بۆ دەسـەڵات بەجێ ناهێڵێت. ئەمەریکا داوای دەسەڵاتخوازی ئابوریش دەکات. جادەی ئاوریشم و هاوکاری لەگەڵ یەکیەتی ئەوروپا، ڕێگەیەکی رووبـەڕوبـوونـەوەی ئەمەریکایە. هاوکاری ڕوسیا و چین لە بەشی تایبەتی و پەیوەندی ستراتیژی لە سەربنەمای یاساکان و پڕۆژەکان، پێویستە فراوانتر بکرێن. رەخنەکان لەسەر گەشەی پەیوەندی نێوان هەردوو وڵات زۆرە، کە ئومێد وایە لەناو هەردوو وڵاتدا نەبێت.

(Robert Lag old وتاری ئەمەریکی): متمانە نەکردن بە ڕوسیا لە ئەمەریکا بە تایبەت بۆ حکومەتی داهاتوو لە ئەمەریکا زۆرە. متمانە نەکردن بە پۆتین زیادیکردووە.

بەڵام دەرفەتەکانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست، ڕێ بە هاوکاری دەدەن. لە سوریا هاوکاری بکەین، بەڵام نابێت گەشبین بین. (وتاری شارەزا لە ئەمەریکاناسی - ڕوسیا): دەتوانی خزمەتگوزاری کۆمەڵایەتی خۆرئاوا، بکەیتە سەرمەشق. کۆچبەران و تیرۆریزم لە کارنامەی ئێستایان دابـووە. ئەوروپا چەقی دنیایە. چین و هیند گەورەتر دەبن. ئاسیا دەبێتە ناوەندی جیهانی. ژاپۆن لاواز دەبێت. پێویستمان بە شتێکی هاوشێوەیە، کە لە کۆنگرەی ڤیەننا 1815 گەڵاڵەکرا. زانستە سیاسییەکان کێشەی سەرەکییە. دەتوانین نەخشەی چی چوارچێوەیەك بۆ کێشەکان بکێشین؟ هەڵسوڕان و ستراکتۆر بۆ کام چارەسەر پێویستە؟ هەرچەند هەڵسوڕاوانی ناحکومی کـارابـوون، هێشتا هەڵسوڕاوانی پێشوو لە مەیدانەکەدان. ئەمەریکا و یەکیەتی ئەوروپا زۆر چالاکن. یەکیەتی ئەوروپا شوێن چالاکی و سیاسەتی باو دەکەوێت. ڕۆڵی یەکپارچەیی زەوی و باڵادەستی کەمبۆتەوە، بەڵام بۆ ئەوروپا پرۆژەیەکی سەرکەوتوو نەبووە. پرسیار ئەوەیە کە بۆ دابینکردنی ئاسایش پێویستە چی بکەین؟

(Paolo لە پاگواش): خۆرهەڵاتی ناوەڕاست ترسناك بووە. ڕوسیا و خۆرئاوا پەیوەندییان لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاست، لاواز بووە. هەڵبەتە بەرپرسییەتی ئەوانیش نییە. نابێت رادیکاڵیزمی ئیسلامی بخەیتە سەبەتەیەکەوە. ئیسلام و تیرۆریزم لێکجیان. حەماس و حزبوڵڵا و تالیبان رادیکاڵن، بەڵام کێشەی ناوخۆیین. شەڕی دەستەیی ترسناك دەبێت. داعش ڕووبەڕووبوونەوەی لەگەڵ جیهانی لە کارنامەدایە و پێویستە بە لۆژیکی درووست ڕووبـەڕووی ببینەوە.

پێویستە ئەگەری تێگەیشتنی بەرامبەری ڕوسیا و خۆرئاوا، لە وڵاتانی ئیسلامی بدۆزینەوە. چارەسەری قەیرانی سوریا خراپ بەڕێوەبرا. بانگهێشتی ئێران کرا، بەڵام لە ماوەی 24 کاتژمێردا، لە بانگهێشتەکە پاشگەز بوونەوە. ئێمە لە ئەوروپا رووبـەڕووی ئەو سنور بەزێنانە بووینەتەوە بە ناوی کۆچبەران. (وتارەکەی سەنتەری توێژینەوەی سیاسی): گومانتان نەبێت کە گۆڕانی سیستم لە مۆسکۆ لە کارنامەی خۆرئاوادایە. خۆرئاوا خوی بە گۆڕینی حکومەتەکانەوە گرتووە، بە تایبەت ئەگەر حکومەتەکە تێڕوانینی سەربەخۆی هەبێت. جێگەی سەرنجە کە گۆڕینی رژێم لە واشنتۆن دروشمی هەڵبژاردنەکانی ئۆباماش بوو، بەڵام نەیتوانی و هەمان سیاسەتییان بۆ تاران رەچاو دەکرد و پێویستە لەگەڵ ریفۆرم و بەرگری ناوخۆیی بە فەرامۆشی بسپێردرێت. سیناریۆیەکی دیکە، کە پێدەچێت لە ڕوسیا فەرامۆشکراوە، سەرنج نەدانی ڕوسیایە لە رۆڵی دەسەڵاتی نەرمی ئەوروپا. هەرچەند فەرەنسا، ئیتالیا و بەریتانیا زۆرترین چەك هەناردەی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست دەکەن، (بە نیشاندانی سلاید)، ئەووروپا 4 ساڵی رابردوو لە پەیوەندی لەگەڵ خۆرهەڵاتی ناوەڕاست رۆڵی ئەرێنی نەبینیووە و لاواز و هەندێکجار دەستی لە ئاڵۆزکردنی قەیرانەکەدا هەبووە. بێداری ئیسلامی لەگەڵ بەڵێنەکانی ماف و یاساکانی خەڵك، حکومەتی یاسا و دیموکراسی لە وڵاتانی عەرەبی بەلارێدابراوە، بۆیە لەوانەیە تا هەڵبژاردنەکانی داهاتوی ڕوسیا، هەلومەرجەکان بەهەمانشێوە بمێننەوە. سیناریۆی

سێیەم، سودوەرگرتنی ئامرازی لە دەسەڵاتی زەبەلاحی (Hard Power) ئەمەریکا دژی وڵاتـان و ڕوسیایە. سیاسەتی سەرۆکایەتی لەودیوو پـەردەی گۆڕەپانی چالاکی (Leading from Behind)، تووڕەیی ئۆباما بۆ دەستێوەردان لە مشتومڕەکان نیشاندەدات. ئەوروپا لە سوریا و لیبیا هێرشی سەربازی ئەنجامداوە. بڕیاربوو قوڵبوونەوەی ئەمەریکا تایبەت بێت بە ئاسیا، بەڵام ئەگەر قەیرانی ئۆکرایین بەو چەشنە ئەوروپای ورووژاندبێت، ئامانجی گەڕاندنەوەی ئەمەریکا و ناتۆ بۆ ئەوروپا بوو. کەوایە دەبێت بەدواداچوونی بۆ بکەین کە بـراوەی قەیرانی ئۆکرایین کێییە؟ تێدەگەین کە بەرژەوەندی ئەوروپا لە ئەوانی دیکە زیاتر بووە. جوگرافیای ئەوروپا گەشەی کرد و ئەمەریکا و ناتۆ جارێکی دیکە دابینکردنی ئاسایشی ئەوروپایان گرتە ئەستۆ. هەر لەو دانیشتنە بە روسەکان وترا جگە لە وڵاتانی هندستان و چین، سەبارەت بە وڵاتانی تری ئاسیا بۆ پەیوەندی کاریگەرتر، جدی نین و دەبێت بە پەیوەندی ئاسیادا بچنەوە. ئەگەر بە راستی خوازیاری ئەندێشەی تازەین، پێویستە ڕوسیا بەر بە سودوەرگرتنی ئامرازی ئەمەریکا لەلایەن لۆبییەکان و هەندێك ئەوروپییەکان وەك Soft power (خستنە رووەکە بە بەڵگەوە بوو)، بگرێت. پێویستە رێگەکانی جڵەوکردنی ئەمەریکا بدۆزێتەوە و پێدەچێت ئەوروپا بتوانێت ئەمەریکا جڵەو بکات، هەڵبەتە ئەگەر ئەووروپا بیەوێت، بۆیە پێویستە بە شێوازی لەبار ئەوروپا بخاتە ژێر گوشارەوە.

(وتـاری فەرەنسا): یەکیەتی ئـەوروپـا دەیـەوێـت لە ڕێوڕەسمی ئاسایشی زیاتر کارابێت، بەڵام لە ئێسستادا لە بەڕێوەبردنی قەیرانەکە بەشدارە. ئێستا لە 17 چالاکی بەڕێوەبردن بەشداریین. بەڕێوەبردنی قەیران لە پێناسەی ئەوروپیدا، سەپاندنی ئاشتی نییە. ڕۆڵی ناتۆمان نییە کە لە لیبیا و ئەفغانستان دەیسەپێنێت. بە ڕەزامەندی خانەخوێ بەشداری دەکەین. بەڕێوەبردنی قەیرانیش لە پێناسەکردنی ئەوروپی بە بەرگری گشتی دانانرێت. بەڵێ ئەوروپا و یەکیەتی ئەوروپا دەسەڵاتی سەربازی نییەو دەسەڵاتی نەرمە و وڵاتانی ئەوروپاش تێڕوانینییان بۆ مەترسی جیاوازە. (وتـاری بەریتانیا): پێویستمان بە چوارچێوەی تیۆری جدیی و پێناسەیەکی نوێی ئاڵۆزییەکانە. (وتاری ڕوسیا): ئاڵۆزییە نوێیەکان بریتیین لە: هێزە دەسەڵاتخوازەکانی ناوچەیی و دەسەڵاتی سەربازی، بڵاوبوونەوەی چەکی ناوکی و ناسیۆنالیزم، لیبراڵ سۆسیالیزم، کە نەزمی جیهانی بۆ ڕووبەڕوبونەوە ویستووە، تیرۆریستەکانیش دژی بە جیهانیبوونن. پرسیارەکە لێرەدایە کە بۆچی وڵاتانی دیموکراسی دەوڵەمەندن؟ یان دەوترێت کە ڕوسیا 3 کار بخاتە کارنامەکەیەوە. گەشە بە مەزهەبی ئەرسەدۆکس بـدات و بۆ سیستمی پشکنینی بیروڕا بگەڕێتەوە و دامەزراوەکانی دەیەی 1930، ببوژێنێتەوە.

ڕۆژی دووەمـی کۆنفرانس بە دانیشتنی هاوتەریبی و بابەتی جۆراوجۆر بەڕێوەبرا. داوا لەنوێنەری سەنتەری توێژینەوە کرابوو لە دانیشتنی «ئەنجامی گرژی ڕوسیاو خۆرئاوا بەسەر خۆرهەڵاتی ناوەڕاست»ەوە، بەشداریو

وتـاری هەبێت. (وتـاری ئەڵمانیا): لە لێکۆڵینەوە لە سیناریۆکانی پەیوەندی ڕوسیا و خۆرئاوا، باسی داماڵینی چەك، ڕەوتەکانی دەرچـوون لە قەیرانی ئۆکراییین وەك نۆرماندی 4، ڕێککەوتنی مینسك و دانیشتەکانی خولاوەیی OSCE, G20 و دانیشتنە پەراوێزییەکانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکانی بوارخولْقاندن بۆ بەردەوامی گفتوگۆ و مامەڵە، کەوتە بەرباس و لێکۆڵینەوەوە. بواری هاوکاری بۆ ڕووبەڕوبوونەوەی داعش، سەقامگیری لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە، ئێران و کۆریای باکور و کۆچکردن ئاماژەیان پێکرا. وترا کە پێویستە لە خراپترین هەلومەرج هێڵی سور بکێشین. ئێستا پێدەچێت ڕوسیا سیاسەتی دەستی کراوەی لە سیاسەتی دەرەوە گرتبێتەبەر و خـۆرئـاواش واهەڵسوکەوت دەکـات کە گۆشەگیری ڕوسیای لێکەوتۆتەوە. بۆیە لە گۆڕەپانی پەیوەندی نێودەوڵەتی لەوانەیە کارەساتێك بقەومێت کە بوار بۆ ڕووبەڕوبوونەوەی ڕێککەوتی سەربازی نێوان هەردوولا بڕەخسێنێت. هاوکاری نەرێنی، دیانەتی نوێ، شەڕی ساردی شەکەتکەر و تاقیکردنەوەی پلەی بەرگری لە گۆشەگیر کردنی ڕوسیا، خراوەتە کارنامەوە. (Niki tin یەکێك لە ئامادەکارە ڕوسەکانی کۆنفرانس): ئایا قەیرانی نێوان ڕوسیا و خۆرئاوا، قەیرانێکی جدییە؟ چەکە ناوکییەکان لەسەر (Alert) جێگیر کراوون. پەیوەندییەکانی ڕوسیا لەگەڵ یەکێتی ئەوروپا ساردوسڕە. بە رواڵەت لە قەیراندایین. پێشتر ناکۆکی ئایدۆلۆژیمان هەبوو، بەڵام ئەمڕۆ بابەتەکە تایبەتە. پەیوەندییەکان وەك (Edition) شەڕی ساردە. لەوانەیە

چووینەتە ڕەوتـی نەهێشتنی گرژییەکانی دووەمـەوە (دیانەت2)، لەوانەیە هەواڵێکی خۆش بێت. بەڵام ئەوەی دەبینرێت هەردوولا نایانەوێت بۆ شەڕی گەرم بیگۆڕن, چونکە هەڵسوڕاوانی جیهانی کەوتونەتە بەرامبەر یەکتری و سەنگەر لەیەکدەگرن؟ گۆڕانکاریی بەوپەڕی خێرایی لە جیهاندا ڕوودەدات و سیاسەتی وەڵامدانەوەیان چۆنبێت؟ خۆرئاوا ڕێز لە بەرژەوەندییەکانی ڕوسیا ناگرێت. پێویستە خۆرئاوا ڕێز لە ناوچەکانی ژێر هەژموونی ڕوسیا بگرێت. (وتاری ئەڵمانیا): ئۆکراین هەربە چەقی گرژی نێوان ڕوسیا و خۆرئاوا دەمێنێتەوە. ئاکامی ئۆکرایین، پەیوەندییەکانی لەکەدارکرد و دەکەن. هەڵبەتە پێش قەیرانی ئۆکرانیا، پەیوەندییەکان ئاڵۆز بوون. داوای ڕوسیا لەسەر بنەمای هەبوونی ناوچەی دەسـەڵات، نادیموکراسییە. لە ساڵی 2005، سیستمی سیاسی لە ڕوسیا، نادیموکراسی بوو. سروشتی ڕژێمی ڕوسیا دەستێوەردەرە. چوارچێوەکان گـۆڕان و بۆ هـاوکـاری یـان ڕووبـەڕوبـوونـەوە گـۆڕان. دیمۆگرافیکی سیاسەتی ناوخۆ لە ڕوسیاش گۆڕا. سیستمی سیاسەتی ناوخۆ گرنگ و لەژێر چاودێری خۆرئاوادایە. هەڵبەتە تیۆرسێنی ئەمەریکی میرشمایەر، لەوباوەڕەدایە ناتۆ و یەکیەتی ئەوروپا دەستییان لە چوارچێوەی سنوری ڕوسیا وەرداوە و ناوبراو ئۆکراین لە چوارچێوەی ڕوسیادا دەبینێت. دایالۆگی نێوان هەردوولا نییە و بە ڕێکەوت یەکدی دەبینن و هەلومەرجەکان سەد خۆزگە بە سەردەمی شەڕی سارد. ئۆکرایین دەستپێشکەری ڕووداوەکە نەبووە و گەشەی ناتۆ دەسپێکی قەیرانەکە بوو. (وتاری ئەمەریکی):

کتێبی داهاتوم لەبارەی گەڕانەوەی شەڕی سارده. ئۆباما لە پەیوەندی لەگەڵ ڕوسیا خراپ مامەڵەی کرد. کۆماریخوازان بێگومان خراپتر دەبن. بە سەرنجدان بە ڕێککەوتنەکانی پاریس، دەرفەتی هاوکاری رەخساوە. (وتـاری ڕوسیا): خوازیاری پەیوەندی تەریبین، لەگەڵ خۆرئاوا. ئێستا پەیوەندییەکە خراپە و جێگیرکردنی قەڵغانی بەرگری موشەکی، کاریگەری نەرێنی هەیە. دوای پاشەکشەی ڕوسیا، ستراتیژێکی دیاریکراو، بۆ هاوکاری ڕوسیاو خۆرئاوا پێناسە نەکراوە. یەکیەتی ئەوروپا لە مەترسی بوونی ڕوسیا، زێدەڕۆیی کردووە. یەکیەتی ئەوروپا و ڕوسیا، تێڕوانینییان بۆ قەیران جیاوازە. لە ڕوسیا سیاسەتی دەرەوە کاریگەری راستەوخۆی لەسەر سیاسەتی ناوخۆ هەیە و خۆرئاوا پێویستە لەوە بگات. (وتەبێژانی فەرەنسا، بەریتانیاو سەنتەری توێژینەوەی سیاسیش) وتاریان هەبوو. هەندێك سیناریۆی خراپ لەلایەن وتاربێژەکەی ڕوسیا خرانەڕوو. لەوانە ئەگەر لە سوریا شکست بێنین، کاریگەری نەرێنی بەسەر قەیرانی ئۆکراییناوە دەبێت. ڕوسیا هەرەمی کەمی بەدەستەوەیە. گریمانەی راکێشانی قەیرانەکە بۆ قەرەباغ و بۆسنە لە باڵکان و زیادکردنی ناکۆییەکان لەگەڵ یەکیەتی ئەوروپا، لە سیناریۆی نەرێنی گریمانەیین.

(وتاری ئەڵمانیا):

پۆتین لە ساڵی 2007 و لە کۆنفرانسی ئاسایشی میونیخ، ناڕەزاییەکانی خۆی لەگەڵ خۆرئاوا دەستپێکرد. ئێستا متمانە و گفتوگۆی نێوان هەردوولا نەماوە. (وتاری روسی):

چەکەکانی (ABM) لە ئەوروپا جێگیر دەکرێن. لە کالینگراد جێگیرمان نەکردووە. داوای هەڵگرتنەوەی رادارەکانمان لە تورکیا نەکردووە. تاقیکردنەوەکانی (CTBT)، تاقیگەیی دەبن. هەڵبەتە ئەگەر کۆنگرەی ئەمەریکا پەسندی بکات، هەلومەرجەکان بۆ هاوکاری لەبار دەبێت. چین (CTBT) پەسندی کرد و بیانویەکی بۆ ئەمەریکا نەهێشتەوە. ڕوسیا پێویستی بە زیادکردنی کڵاوە ئەتۆمییەکان نییە. ڕەچاوی ڕێککەوتنی (open skies)، لە ئۆکراین دەکرێت. ئەگەر گرژییەکان بەردەوام بێت، هەردوولا پەرەپێدانی پیشەسازی سەربازی چالاك دەکەن. خۆرئاوا دەڵێت هەنگاوەکان بۆ بەرگرییە و لە ڕوسیا دەڵێن دژی ئێمەیە. لە رابردو ڕوسیا 3 جار لایەنگری بەرەو خۆرهەڵات بووە. ئەوجارەیان سێیەمجارە کە لایەنگری بۆ خۆرهەڵات دێتەدی. بەڵگەکانی تێڕوانینی ڕوسیا بۆ خۆرهەڵات، ئاڵۆزی، زیادبوونی دەسەڵاتی چین و هند، پێویستی نەبوونی ئەوروپا بە ڕوسیایە. هەڵبەتە لە ڕوسیا لە نێوان دەستەبژێران و دوو دەستەیی لەبارەی تێڕوانینی ڕوسیا بۆ خۆرهەڵات هەیە. پێشنیازکرا میکانیزمەکانی هاوکاری نێوان ڕوسیا و ناتۆ کارا بکرێن. پۆتین وەك تاکە فاکتەری گرژی لەگەڵ خۆرئاوا خرایە بەرباس و لێکۆڵینەوەوە. بەوجۆرە خرایە روو کە خۆرئاوا هەر قەیرانێك بە هەڵسەنگاندنی هەمان قەیران لە پەیوەندییەکانی لەگەڵ ڕوسیا و نەك بەشێوەی (Package)، دەخاتە بەرباس و لێکۆڵینەوەوە. (وتاری دامەزراوەی SIPRI) وتی: ناتۆ لە دانیشتنی وێڵز لە ساڵی 2014، ڕێوشوێنی رووبەڕوبوونەوە بە ڕوسیای

خستۆتە کارنامەکەیەوە و لە دانیشتنی ناتۆ لە وارشۆ لە ساڵی 2016، پلە بە پلە ڕێوشوێنی سەختتر دژی ڕوسیا، دەگرێتەبەر. بڕیاری سیاسی دراوە.

کۆبەندی و شیکار

بە هەمانشێوە کە لە پێشەکییەکەدا ئاماژەی پێکرا، ئامانجی کۆنفرانس لێکۆڵینەوە لە سیناریۆ گریمانەییەکان، پەیوەندی ڕوسیا و خۆرئاوا بوو، کە لە سێ تەوەر پێکهاتبوو: ڕێکارەکان بۆ نەهێشتنی گرژی نێوان ڕوسیا و خۆرئاوا، ئۆکرایین وەك چەقی سەرەکی گرژی نێوان ڕوسیا و خۆرئاوا و چۆنیەتی کەڵکوەرگرتن لە قەیرانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست بە تایبەت سوریا وەك هەرەمی نزیککردنەوەی پەیوەندی ڕوسیا و خۆرئاوا خرایە بەرباس و لێکۆڵینەوە و بیروڕا ئاڵوگۆڕ کرا. ئەوەی بینرا لایەنەکانی ڕوسیا خوازیاری دەرچوون لە بنبەست و شەختە و سەهۆڵبەندانی پەیوەندی نێوان ڕوسیا و خۆرئاوا بوون. هەندێك لە دامەزراوە زانستیی و لێکۆڵینەوەییەکانی ڕوسیا، بە ئاشکرا داوایان لە نوێنەرانی وڵاتانی دەرەوەی بەشداربوو لە کۆنفرانس کرد، بە تایبەت دامەزراوەی توێژینەوەیی پاگواش، کە بە وتەی روسەکان ئەزموونی نزیککردنەوەی هەردوولای شەڕی ساردییان هەیە. بە خستنە رووی ئەندێشەی نوێ پەیوەندییەکانی ڕوسیاو خۆرئاوا بۆ دۆخی پێش قەیرانی ئۆکرایین بگێڕنەوە. روسەکان تەنانەت بە ئاماژە بە پاشەکشەی زیاتر لە قەیرانی ئۆکراین و دیاریکردنی ناوچەی بەربەست، ڕەزامەندی دەربڕیووە بۆ دووبارەکردنەوەی داوای ڕێزگرتنی خۆرئاوا

لە بەرژەوەندی و ناوچەکانی چوارچێوەی دەسەڵاتی خۆی. ڕوسیا باسی قەیرانەکانی خۆرئاوای دژ بە ڕوسیایان کرد و خوازیاری دەستپێکردنەوەی چالاکییە ئابورییەکان بوون لەگەڵ ئەوروپا. لە بەرامبەردا خۆرئاواییەکان، بەبێ ئاماژەکردن بە رەخسانی بـواری هاوکاری، بێ ریزپەڕ جەختییان لە چارەسەری قەیرانی ئۆکرایین و پاشان لێکۆڵینەوە لە زیندوو کردنەوەی پەیوەندی باشتری نێوان خۆرئاوا و ڕوسیا، کـردەوە. ژمارەیەك لە بەشداربووانی خۆرئاوا، لەوانە دکتۆر (Ian Anthony) لە دامەزراوەی سیپری، بە زمانی هەڕەشەوە، باوەڕی وابوو کە لە دانیشتنی داهاتوی ناتۆ لە ساڵی 2016 لە وارشۆ، ئەگەر قەیرانی ئۆکرایین بڕیاری لێدراوە، هەنگاوی چەکدارانە دەنرێت.

نوێنەری سەنتەری توێژینەوەی سیاسی لە دوو وتـاردا، سیناریۆ گریمانەییەکان بۆ 2020 ی نێوان ڕوسیا و خۆرئاوا روون و بۆ دەرچوون لە بنبەستی ئێستا، سەرنجی زیاتری ڕوسیا بۆ خۆرئاوا، تایبەت بوو بە وڵاتانی ئەڵمانیا، فەرەنسا و بەریتانیا. ئەو خاڵە لەو سۆنگەیەوە جێگەی گرنگییە کە ئەگەر بڕیارە سیاسەتی دەرەوەی ئەمەریکا جڵەو بکرێت، تەنیا وڵاتانی ئەوروپای خۆرئاوا دەتوانن ئەنجامی بدەن. لە دەستێوەردان و یان زێدەڕۆیی سەربازی خۆرئاوا بۆ لیبیا و سوریا، ئینگلیز و فەرەنسا بوون، کە پەلاماری سەربازییان ئەنجامداوە و ئەمەریکا بە نابەدڵییەوە پشتگیری کردن. لە وتارەکەی دیکەیدا، نوێنەری سەنتەری توێژینەوەی سیاسی سەرەڕای بەسووك سەیرکردنی سیاسەتی خۆرئاوا لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاست، بە تایبەت سیاسەتی هەڵە و لاوازی

یەکیەتی ئەوروپا لە بوارەکانی بەرزکردنەوەی حکومەتی جەماوەری، سەبارەت بە ئامانجەکانی ڕوسیا لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاست وتی: تێڕوانین لە سەربنەمای دەربڕینی گومان سەبارەت بە ئامانجی ڕوسیا لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاست، وەك هەڕەمی درێژدادڕی لەگەڵ خۆرئاوا خرایەروو و داوا لە ڕوسەکان کرا، هاوشێوەی پەیوەندییە باشەکانییان لەگەڵ چین و هند لە ئاسیا، لەگەڵ وڵاتانی دیکەی ئاسیاش بخەنە کارنامەکەیانەوە و بۆ وڵاتانی ئاسیای باشوری خۆرئاوا، جدی بن. بە سەرنجدان بە قەیرانی ئابوری ناوخۆیی ڕوسیا و وابەستەیی ئەو وڵاتە بۆ بازرگانی لەگەڵ یەکیەتی ئەوروپا لە بوارە جیاجیاکان و دەنگۆی لەسەربنەمای کەمکردنەوەی پاشەکەوتی پارەی بێگانە، ئایا ڕوسیا بۆ درێژەدان بە ژیانی خۆی لە مشتومڕەکانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست، دەستێوەر دەدات یان بوونە ئامانجی جەمسەری دژ لە بەرامبەر خۆرئاوا، لە کارنامەی دایە، دیار نییە و پێویستی بە تێپەڕینی کاتە. بەڵام ئەوەی دەبینرێت پەیوەندی (لەلایەنی خۆرئاواوە) و پێویستی (لەلایەنی ڕوسیاوە)، جدییە. خودی پۆتین، سەرۆك کۆماری ڕوسیا بە ئاشکرا بە هۆکاری کێشەی پەیوەندی ڕوسیاو خۆرئاوا دەزانرێت. ژمارەیەك لە بەشداربووانی خۆرئاوا لە چاوپێکەوتنە تایبەتییەکان دانی پێدادەنێن کە لەو کاتەوەی سیستمی حکومەت لە ڕوسیا دەستکاری کراوە لە ئاڵوگۆڕ کردنی میدتێڤ و دوورو درێژبوونی ئامادەیی پۆتین لە گۆڕەپانی سیاسەتی ڕوسیا، خۆرئاوا بەو ئەنجامە گەیشت کە ناتوانێت هاوکاری جدی لەگەڵ ڕوسیا هەبێت. پەیوەندییەکان لە ئێستادا بە قەیرانێکی بێ هاتوهاوار،

بەڵام رووبەڕووی بێمتمانەییەکی زۆر بۆتەوە. پێناچێت ڕوسیا تینوتاوی درێژەدان بەو ڕێگەیەی هەبێت و هاوکات سیاسەتمەدارانی ڕوسیا خوازیاری قبوڵکردنی دەسەڵات و ڕێزگرتن لەچوارچێوەی دەسەڵاتی ڕوسیا و قبوڵکردنی بوونی ئاسایشی هاوبەشی ڕوسیا لە ئەوروپایە. داوایەك کە پێناچێت خۆرئاوا بەبێ دەسکەوتی زیاتر لە ڕوسیا و ئۆکراین، گۆڕانکاری لە سیاسەتی دەرەوە، پاشەکشە لە چوارچێوەی دەسەڵاتی نەخشەکێشراوی ڕوسیا، گەمە لە ئەوروپا لە چوارچێوەی ڕێوشوێنی ئاسایشی پەیمانی سەربازی ناتۆ و یەکیەتی ئابوری ئەوروپا، ڕوسیا وەك هەڵسوڕاوێك قبوڵ بکات. دەسەڵاتدارانی ڕوسیا دەیانوت لە عێراق و سربیا، لە بەرژەوەندی خۆرئاوا کارییان کردووەو لە دووەمدا خۆرئاوا دەیزانی سیاسەتی دەرەوە کاریگەری بەسەر سیاسەتی ناوخۆی ڕوسیاوە هەیە، بۆیە پێویستە خۆرئاوا پەیوەندی لەگەڵ ڕوسیا هەموار بکات. ئەوەی ئاشکرایە، داوایەکی لەوچەشنە یان ئیمتیازدان لەلایەن ڕوسیاوە، بە ناچاری بە هەنگاوی هاوشێوە لەلایەن خۆرئاواوە و لە بەرژەوەندی ڕوسیا ناشکێتەوە، بەڵکو داواکانی گرێدراوی ئەو وڵاتە لە بەرامبەر خۆرئاوا دەبێت. پێویستە ڕوسیا ناوخۆی خۆی بەهێز بکات. بەڵام ئایا سیاسەتمەداران و دەستەبژێرانی ڕوسیا دەتوانن پێش بە روودانی چارەنوسی یەکێتی سۆڤێتی رابردوو بۆ ڕوسیای ئێستا بگرن یان نەخێر، تێپەڕینی کات دیاری دەکات. خۆرئاوا توانیویەتی چوارچێوەی دەسەڵاتی بەرەو ڕوسیا فراوان بکات و ڕوسیا لە بواری پێگەی بەرگریدا، تێچوونی زیاتری دەکەوێتە سەرشان.

سەرچاوە:

مرکز مطالعات بین المللی صلح - IPS

www.tisri.org

بەرهەمە چاپکراوەکانی دەزگای ئایدیا

ژ	ناوی بەرهەم	نووسەر	وەرگێڕ	ساڵی چاپ
1	ئاشنابوون بە ئەفلاتوون	ڕێباز مستەفا		2014
2	ئاشنابوون بە سپینۆزا	کۆمەڵێک نووسەر		2014
3	ئاشنابوون بە کیرکەگۆر	شۆڕش مستەفا		2014
4	ئاشنابوون بە شۆپنهاوەر	کۆمەڵێک نووسەر		2014
5	ئاشنابوون بە کارل پۆپەر	کۆمەڵێک نووسەر		2014
6	ئاشنابوون بە هانا ئارێنت	کۆمەڵێک نووسەر		2014
7	ئاشنابوون بە سوکرات	[illegible]		2014
8	ئاشنابوون بە [illegible]	ڕێباز مستەفا		2014
9	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]		2014
10	ئاشنابوون بە جان جاک ڕۆسۆ	کۆمەڵێک نووسەر		2014
11	ئاشنابوون بە دەیڤید هیوم	مستەفا زاهیدی		2014
12	ئاشنابوون بە نیچە	کۆمەڵێک نووسەر		2014
13	ئاشنابوون بە فرۆید	کۆمەڵێک نووسەر		2014
14	ئاشنابوون بە جۆن لۆک	[illegible]		2014
15	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2014
16	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2014
17	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]		2014
18	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2014
19	[illegible]	[illegible]		2014
20	ئاشنابوون بە کریشنا مورتی	کۆمەڵێک نووسەر		2014
21	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2014
22	ئاشنابوون بە سیمۆن دی بۆڤوار	کۆمەڵێک نووسەر		2014

23	ئاشنابوون بە ڤێرجینیا وۆڵف	[illegible]		2014
24	ئاشنابوون بە یۆرگن هابرماس	کۆمەڵێک نووسەر		2014
25	ئاشنابوون بە دریدا	کۆمەڵێک نووسەر		2014
26	مەکۆی ئیسلامییەکانی کوردستان	ماجید خەلیل		2015
27	کۆچی سوور	[illegible]	[illegible]	2014
28	سەفەران بۆ سەفەرەکانی	سەروان عەبدوڵڵا		2014
29	گەشتی	ساڵح عەبدوڵڵا کەریم		2014
30	یوتۆپیا	کۆمەڵێک نووسەر	[illegible]	2015
31	لە فەلسەفەوە بۆ کۆمەڵ	[illegible]		2015
32	[illegible]	[illegible]		2015
33	[illegible]	[illegible]	[illegible]	2015
34	[illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2015
35	[illegible]	ماجید خەلیل		2015
36	[illegible]	[illegible]	[illegible]	2015
37	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]		2015
38	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2015
39	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2015
40	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2015
41	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2015

42	ئاشنابوون بە جیل دۆلۆز 2	کۆمەڵێک نووسەر	2015
43	ئاشنابوون بە حەنا ئارێنت	کۆمەڵێک نووسەر	2015
44	ئاشنابوون بە هیگڵ	کۆمەڵێک نووسەر	2015
45	ئاشنابوون بە سارتەر	کۆمەڵێک نووسەر	2015
46	ئاشنابوون بە نیچە	کۆمەڵێک نووسەر	2015
47	ئاشنابوون بە ڤۆڵتێر	کۆمەڵێک نووسەر	2015
48	ئاشنابوون بە سلاڤۆی ژیژەک	کۆمەڵێک نووسەر	2015
49	ئاشنابوون بە مارکس 1	کۆمەڵێک نووسەر	2015
50	ئاشنابوون بە مارکس 2	کۆمەڵێک نووسەر	2015
51	ئاشنابوون بە مارکس 3	کۆمەڵێک نووسەر	2015
52	ئاشنابوون بە مارکس 4	کۆمەڵێک نووسەر	2015
53	ئاشنابوون بە مارکس 5	کۆمەڵێک نووسەر	2015
54	ئاشنابوون بە مارکس 6	کۆمەڵێک نووسەر	2015
55	ئاشنابوون بە مارکس 7	کۆمەڵێک نووسەر	2015
56	ئاشنابوون بە مارکس 8	جەلال حەمید	2015
57	[illegible] مارکس لە [illegible]	[illegible] / ڕێبوار محەممەد	2015
58	[illegible]	[illegible] / شیرزاد حەسەن	2015
59	ئاشنابوون بە فیورباخ	کۆمەڵێک نووسەر	2015
60	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2015
61	ئاشنابوون بە شۆپنهاوەر	کۆمەڵێک نووسەر	2015
62	ئاشنابوون بە گرامشی 1	شیرزاد حەسەن	2015
63	ئاشنابوون بە گرامشی 2	ئومێد عوسمان	2015
64	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
65	ئاشنابوون بە دیموکراسی	کۆمەڵێک نووسەر	2015
66	ئاشنابوون بە [illegible] 2	کۆمەڵێک نووسەر	2015

67	[illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
68	[illegible]	[illegible]	2015
69	[illegible]	[illegible]	2015
70	[illegible]	[illegible]	2015
71	[illegible]	[illegible]	2015
72	[illegible]	[illegible]	2015
73	[illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
74	[illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
75	[illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
76	[illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
77	[illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
78	[illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
79	[illegible]	[illegible] / [illegible]	2015
80	[illegible]	[illegible]	2013
81	[illegible]	[illegible] / [illegible]	2014
82	[illegible]	[illegible]	2014
83	[illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2014

[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible] - [illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 1	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 2	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە ترۆتسکی	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە برتراند راسل	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 1	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 2	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 1	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 2	[illegible]	2014
[illegible]	[illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	2014

105	گەشەی دیموکراسی [illegible] ئێران [illegible] و [illegible]	سۆزان عەلی	2004
106	[illegible] [illegible] لە [illegible] [illegible]	هەڵگورد جەلال	2004
107	[illegible] لە [illegible] [illegible] [illegible]	سۆزان عەلی	2004
108	[illegible] و [illegible] سیاسی [illegible]	سابیر عەبدوڵڵا کەریم	2004
109	[illegible] و [illegible] [illegible] و [illegible] [illegible]	[illegible]	2004
110	[illegible] لە [illegible]	سابیر عەبدوڵڵا کەریم	2004
111	[illegible] و سیستەمی بازرگانی جیهانی	[illegible]	2004
112	[illegible] لە [illegible] [illegible]	هەڵگورد جەلال	2004
113	[illegible]	[illegible]	2004
114	[illegible] و [illegible] لە [illegible]	[illegible]	200
115	[illegible] [illegible]	فوئاد مەجید میسری	2004
116	[illegible] لە [illegible]	[illegible]	2004
117	[illegible] و [illegible]	[illegible]	2004

118	[illegible]	[illegible]	2014
119	[illegible]	[illegible]	2014
120	[illegible]	[illegible]	2014
121	[illegible]	[illegible]	2014
122	[illegible]	[illegible]	2014
123	[illegible]	[illegible]	2014
124	[illegible]	[illegible]	2014
125	[illegible]	[illegible]	2014
126	[illegible]	[illegible]	2014
127	[illegible]	[illegible]	2014
128	[illegible]	[illegible]	2014
129	[illegible]	[illegible]	2014
130	[illegible]	[illegible]	2014
131	[illegible]	[illegible]	2014
132	[illegible]	[illegible]	2014
133	[illegible]	[illegible]	2014
134	[illegible]	[illegible]	2014
135	[illegible]	[illegible]	2014

136	ژنێك لەناو سەردەستەی میلیشیاكاندا	دڵشاد محەمەد - هێمن تاهیر	2016
137	ماركس و رەخنەی سیاسەت	هاوار محەمەد	2016
138	لەبڵاوكراوەكانی كۆمەڵەی رەنجدەرانی كوردستان	یوسف محەمەد بەرزنجی	2016
139	فەلسەفە لەئێستادا	دانا شوانی	2016
140	تیۆری زانینی زانستییانە	دكتۆر حەمید عەزیز	2016
141	ماركس و ئازادی	دانا شوانی	2016
142	شرۆڤەی ئەفسانەی سیزیف	ئیسماعیل ئیسماعیل زادە	2016
143	سەلەفییەت لەكوردستانی ئێران	ماجد خەلیل	2016
144	هەژموونی نەوت	سۆران عەلی	2016
145	دەوڵەت	سمكۆ محەمەد	2016
146	مێژووی ئابوری جیهان	محەمەد چیا	2016
147	لەتوڵەیتوڵەوە بۆ ناوزەنگ	خەلەف غوفوور	2016
148	پارت و رێكخراوە سیاسییەكان لە توركیا	محەمەد فاتح	2016
149	دەقی شیعری كوردی لەڕوانگەی سیمیۆلۆژییەوە	د. لوقمان رەئوف	2016
150	تیۆری چوارەمی سیاسەت	وریاغەفوری	2016
151	هونەری شێوەكاری نوێ	رامیارمەحمود	2016
152	جیهانگیری لە ڕوانگەی جیاوازەوە	حەسەن بارام	2016
153	پاكستان، گۆڕانكارییەكان	بابان ئەنوەر	2017
154	پەیوەندییەكانی ئێران‌و هندستان	ماجد خەلیل	2017
155	چین و ئێران	محەمەد چیا	2017

156	ژنان لەبەهاری عەرەبیدا	ئەرسەلان حەسەن	2017
157	سیستەمی نێودەوڵەتی	ئارام مەحمود	2017
158	رکابەری ئەمریکاو ئێران	کۆشان عەلی زەمانی	2017
159	کاریگەرییەکانی دابەزینی نرخی نەوت	سابیر عەبدوڵڵا	2017
160	پێگەی ئێران لەخۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا	بەختیار ئەحمەد ساڵح	2017
161	مۆریتانیا	شاناز هیرانی	2017
162	هەرێمی کوردستان و ململانێ ناوچەییەکان	ئەنوەر حسێن (بازگر)	2017
163	فەلسەفەی هانا ئارێنت	ئارام مەحمود	2017
164	نەوت بەرامبەر زەوی	سابیر عەبدوڵڵا کەریم	2017
165	پوختەی سەرمایەی مارکس	بابان ئەنوەر	2017
166	چوارینەی دیموکراسی	خالید کەریم محەمەد	2017
167	النفوذ الهلال الشيعي	علی محمد صالح	2017
168	دەسەڵاتی نەرمی قەتەر	ئەرسەلان حەسەن	2017
169	سۆفیزم لە ئاسیای ناوەڕاستدا	عەبدوڵڵا مەلا ئەحمەد ئاوایی	2017
170	لەئیسلامی قورئانەوە بۆ ئیسلامی فەرمودە	سۆران سێوکانی	2017
171	مێژووی درۆ	هاوار محەمەد	2017
172	پرسی کورد	ماجد خەلیل	2017
173	پۆست کۆمۆنیزم	ئەرسەلان حەسەن	2017
174	پرۆگرامە ئەتۆمیەکان	جەواد حەیدەری	2017